

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук
Кафедра міжнародного та європейського права

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь - магістр

на тему: **«Захист права людини на життя у контексті зобов'язань держави.
Міжнародний досвід»**

«The right of life in the context of obligations of the state. International experience»

Виконав:

Студент 2 року навчання
магістерської програми

Скринник Володимир Миколайович

Керівник кваліфікаційної роботи:

Скалецька Зоряна Степанівна
доцент, доктор правничих наук

Рецензент _____

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«__» _____ 20__р.

Київ – 2023

Декларація академічної доброчесності

Я, Скринник Володимир Миколайович, студент 2 року навчання магістерської програми за спеціальністю «Право» факультету Правничих наук НаУКМА підтверджую таке:

- написана мною кваліфікаційна магістерська робота на тему «Захист права людини на життя у контексті зобов'язань держави. Міжнародний досвід» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених п. 3.1. Положенням про академічну доброчесність здобувачів освіти у НаУКМА, зі змістом якого я ознайомлений/ознайомена;
- я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії.

10.05.2023

Дата

Підпис

Скринник В.М.

Прізвище, ініціали

Зміст

Перелік умовних скорочень	4
Вступ	5
Розділ 1 ЗАГАЛЬНІ ОЗНАКИ ПОЗИТИВНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ	7
<i>1.1 Держава та права людини</i>	<i>7</i>
<i>1.2 Держава та права людини у контексті позитивних зобов'язань держави.....</i>	<i>10</i>
Розділ 2 СМЕРТНА КАРА У СУЧАСНОМУ СВІТІ ТА ПИТАННЯ ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ. .	15
<i>2.1 Аналіз основних аргументів за збереження смертної кари</i>	<i>15</i>
<i>2.2 Аналіз основних аргументів за скасування смертної кари.....</i>	<i>19</i>
<i>2.3 Смертна кара у країнах Ради Європи, розвиток практики ЄСПЛ.....</i>	<i>27</i>
Розділ 3 РОЛЬ УРЯДУ У РЕГУЛЮВАННІ ЕВТАНАЗІЇ.....	35
<i>3.1 Історія розвитку інституту евтаназії.....</i>	<i>35</i>
<i>3.2 Регулювання евтаназії у сучасному світі.....</i>	<i>40</i>
<i>3.3 Справи ЄСПЛ щодо застосування евтаназії.....</i>	<i>46</i>
Розділ 4 РОЛЬ УРЯДУ У РЕГУЛЮВАННІ АБОРТІВ ТА СПІВСТАВЛЕННЯ ПРАВ ЖІНОК НА ПРИВАТНЕ ТА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ.....	51
<i>4.1 Еволюція розвитку законодавства щодо переривання вагітності</i>	<i>53</i>
<i>4.2 Практика ЄСПЛ щодо питання права на життя ненародженої дитини</i>	<i>57</i>
Висновки.....	65
Список використаної літератури.....	68

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини
- ООН – Організація Об'єднаних Націй
- КСУ – Конституційний Суд України
- Конвенція - Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
- США – Сполучені Штати Америки
- КНДР – Корейська Народна Демократична Республіка
- КНР – Китайська Народна Республіка
- ЄС – Європейський Союз
- ВООЗ – Всесвітня Організація Охорони Здоров'я

ВСТУП

Після двох надзвичайно складних та руйнівних світових воєн, перед суспільством виникло безліч правових та соціальних питань, які повинні бути вирішені. Варто зазначити, що навіть загальноприйняті істини функціонування суспільства зазнали змін та не були настільки недоторканими як до цих воєн. Зокрема, це питання захисту права людини на життя.

Окрім того, сучасне суспільство сколихнув і новий виклик – російське вторгнення на територію України 24 лютого 2022 року, якому, звісно ж, передувало захоплення Криму та частини української території на Сході країни у 2014 році, яке супроводжується варварським та цинічним відтінком, для противника не існує правил міжнародного гуманітарного права та принципів ведення війни та норм моралі. Російська Федерація вбиває цивільне населення, здійснює геноцид українців, знищує енергетичну та іншу інфраструктуру, вбивають полонених тощо. Для уникнення таких злочинних дій різних держав, суспільство, як справжній творець права, його суб'єкт творення, повинно формувати нові норми права, які б могли чітко та ефективно вдосконалювати законодавство щодо захисту права людини на життя.

Актуальність даного дослідження полягає у тому, що перед міжнародною спільнотою все частіше постають питання щодо доцільності застосування смертної кари, евтаназії чи екстрадиції злочинця в країну, де йому загрожуватиме смертна кара, також не слід забувати, що певна частина суспільства визначає необхідність захисту життя ненародженої дитини та/або життя та здоров'я жінки та захист її приватного та сімейного життя. На нашу думку, ці питання потребують постійного дослідження практики ЄСПЛ, судів інших юрисдикцій, діяльності міжнародних інституцій та сучасних тенденцій розвитку права, оскільки виклики суспільства мають в силу тих чи інших обставин оновлюватися та потребують нового, більш якісного та ефективного регулювання.

Мета дослідження полягає у аналізі міжнародної судової практики, законодавства різних країн та різних позицій науковців та погляди щодо вищезазначених питань. Частина роботи присвячена історичному екскурсу та співставленням попередніх та сучасних норм права, суспільної думки, впливу різних релігій.

Ця мета досягається через виконання *нижчезазначених завдань*:

- простежити та з'ясувати основні передумови змін у суспільствах різних держав з вищезазначених питань захисту права людини на життя;
- оглянути практику ЄСПЛ, міжнародних судів різних інстанцій та юрисдикцій, прослідкувати за змінами, які відбулися в судовій практиці із плином часу;
- розглянути найбільш відомі наукові дослідження, передумови їх виникнення та вплив на подальшу практику;
- проаналізувати стан розвитку даного питання, зокрема в Україні.

Методи дослідження. Для найбільш повного та ефективного дослідження та виконання вищезазначених завдань я використав формально-юридичний та формально-логічний методи для того, щоб більш якісно виділити сучасні проблеми та викликати, проаналізувати суддівську практику та логічно розтлумачити норми права.

Більше того, мною було використано метод аналізу (формування необхідного списку джерел для обробки та викладу тексту), метод синтезу (об'єднання раніше розчленованих підрозділів у одне ціле, формування цілісного висновку), метод аналогії (формування висновків щодо спільних та відмінних ознак щодо розділів та підрозділів дослідження), юридично-соціальний метод дослідження (аналіз законодавства, практики судів, у тому числі ЄСПЛ, окремих думок вчених, суддів та юристів), порівняльно-правовий метод (зіставлення поглядів щодо питання права на життя людини в часи різних історичних епох, під впливом різних релігій, вірувань, правил моралі тощо).

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ОЗНАКИ ПОЗИТИВНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ

1.1. Держава та права людини

Як зазначалося у вступній частині цього дослідження, після двох неймовірно кровопролитних світових воєн, перед суспільством виникли нові виклики та бажання, які потрібно було формувати у якісно нові правові норми. Це стосується не лише права людини на життя у різних його проявах, проте і у інших правах: економічних, соціальних тощо. Саме держава покликана виступати певним захистом проти незаконного та свавільного втручання в особисту свободу людини та її права. Проте, задля того, щоб це все правильно та ефективно функціонувало, необхідні норми та правила, які б дали змогу державним інституціям більш системно, доцільно та, що найголовніше, законно, здійснювати таке втручання (або відмовитися від такого втручання, що також вважається зобов'язанням держави у певних його проявах).

Передусім, слід виділити, що існує два види зобов'язань держави перед людиною: позитивні та негативні. Задля того, щоб чітко зрозуміти різницю між цими визначеннями, слід виділити їх основні ознаки. Досить сталим та класичним визначенням негативних зобов'язань держави є таким, що держава, у певних сферах людської життєдіяльності, немає права втручатися у права людини, у її особисту свободу, не заважати реалізовувати певні права, які їй належать¹. До прикладу, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у статті 17 зазначає та водночас забороняє «...будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод,

¹ Шевчук С. Концепція позитивних обов'язків держави у практиці Європейського суду з прав людини. Право України. Київ, 2010. № 2. С. 55-64.

визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції²».

З іншої сторони, позитивні зобов'язання держави є повною протилежністю негативним зобов'язанням. Такими зобов'язаннями держави є ті, що покликані усіма законними способами захищати та сприяти реалізації прав людини у різних сферах¹. По суті, це безпосереднє втручання держави у сферу життєдіяльності людини. Таким чином, держава, реалізуючи своє пряме покликання та мету створення (хоч і як і певної юридичної фікції), видаючи закони (по суті, легітимізовані правила поведінки) та застосовуючи свій санкційний апарат, який має належати лише державі, реалізує позитивні зобов'язання держави та регулює фактично усі суспільні відносини, враховуючи, загалом, необхідний рівень такої регуляції.

У західноєвропейській правничій літературі поняття позитивних зобов'язань держави виникло у працях науковців кінця XIX – початку XX століття. До прикладу, робота Л. Дюгі «Конституційне право. Загальна теорія держави» (1908 р.) містить безпосередню згадку та деякі ознаки позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини: *«держава не може вчинювати певних дій, є дії, які вона повинна вчиняти; є позитивні зобов'язання, які покладаються на неї; є закони, які вона повинна видавати... Передовсім держава має надати всім безкоштовно мінімум освіти... Держава має видавати закони, які сприяють праці; має забезпечити лікування хворим; засоби для існування особам похилого віку, слабким та невиліковно хворим; і всім, зрештою, мінімум розумової культури, оскільки це виступає першою умовою можливості для кожного розвивати свою розумову та моральну діяльність³».*

² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11 та 14 з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12 та 13. Право України. Київ, 2010. № 10. С. 215–233.

³ Г. Христова, «Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини як новий напрям дослідження у вітчизняній теоретичній юриспруденції», 2012 – URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2308/1/Xristova_30.pdf (дата звернення - 05.02.2023)

Це визначення дійсно дає змогу виділити «початкові» вимоги до держави згідно із завданнями, які на неї поклало безпосередньо суспільство з метою регулювання суспільних відносин та захищати людські права. Дійсно, застосовуючи власну владу та адміністративний апарат держава покликана не лише «не втручатися» у справи людей, а й допомагати та реалізовувати людські права у будь-яких допустимих проявах. Можна дійти висновку, що елементи негативних та позитивних зобов'язань функціонують лише разом, окремо їх функціонування немає сенсу, тоді держава перетворюється у «квазі-інструмент», який не здатен повністю та ефективно реалізовувати людські права. Слабкість державних інструментів, відсутність ефективних механізмів та норм регуляції суспільних відносин, у тому числі застосування санкційного апарату призводить до глибоких проблем у суспільстві. Повинен існувати чіткий баланс між тим, щоб держава, маючи можливість управляти суспільними відносинами та, за необхідності, карати правопорушників та, водночас, не перетворюватися у тоталітарну машину, яка нехтує правами однієї категорії людей на користь інших.

Вищезазначене визначення позитивних зобов'язань є досить вузьким та, можливо, навіть і дещо застарілим. Для людини цивілізованого світу XXI століття такі права видаються базовими, такими, що існують в людини з моменту її народження (або навіть до народження). У той же час, суспільство переживало певні зміни, люди не були настільки захищеними від сторонніх втручань навіть на території Європи тощо. У другій половині XX століття у країнах західного світу, а саме країн-членів Ради Європи, на нашу думку, починає розвиватися та поступово стає домінуючим принципово новий підхід до конструкції позитивних зобов'язань держави, які поширюються і на негативні зобов'язання, про це свідчать зміни у європейських законодавствах, прийняття Конвенції, створення ЄСПЛ та нових інституцій покликаних регулювати діяльність різних підконтрольних цьому законодавству держав, почали створюватися нові судові прецеденти тощо.

Саме тому важливо аналізувати новітні зміни у суспільствах, відповідати на нові запитання та виклики соціуму. Якщо ще у ХІХ столітті люди виборювали свої базові права проти тиранії, у ХХІ столітті люди демократичного світу із ефективними та підзвітними державними інституціями все частіше ставлять нові запитання державі, які вона повинна вирішувати. Це чітко відображається у вимогах суспільства ХХІ століття, де в деяких країнах громадяни потребують запровадження легального інституту евтаназії, легалізації наркотичних речовин, скасування смертної кари (на нашу думку, найбільш розповсюджений рух щодо скасування смертної кари існує саме в Сполучених Штатах Америки) тощо. Одним із позитивних зобов'язань держави є створення та видання нових законів, які б могли ефективно регулювати усі суспільні відносини.

Дійсно, у багатьох конституціях чітко закріплено, що одним із найважливіших завдань держави є встановлення прав людини, зазвичай, це відбувається шляхом створення законодавства – зовнішнього виразу права. Наприклад, у Конституції України вказано: *«Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»*.⁴ Саме в цьому полягає також і позитивне зобов'язання держави у сфері прав людини. У наступному підрозділі йтиметься про загальні ознаки позитивних зобов'язань держави у сфері захисту права людини на життя.

1.2 Держава та права людини у контексті позитивних зобов'язань держави

У попередньому підрозділі ми спробували відрізнити ознаки негативних та позитивних зобов'язань, зобразити їх відмінності. Дійсно, позитивними зобов'язаннями

⁴ Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Управління ООН з наркотиків і злочинності у своєму звіті щодо позитивних та негативних зобов'язань держави наголосив наступне: *«Позитивні зобов'язання вимагають від національних органів влади діяти, тобто вживати необхідних заходів для захисту права або, точніше, вживати розумних і належних заходів для захисту прав особи. Такі заходи можуть бути судовими (наприклад, коли очікується, що держава застосує санкції проти державних службовців, які зловживають своєю владою при поводженні з незаконно введеними мігрантами). Вони також можуть мати більш практичний характер. Прикладом можуть бути заходи, що вживаються в місцях утримання під вартою для запобігання самогубствам або заподіяння шкоди собі чи іншим незаконно введеним мігрантам. Таким чином, позитивні зобов'язання - це, в широкому сенсі, зобов'язання "зробити щось" для забезпечення поваги і захисту прав людини⁷».*

Так, з метою не допущення порушення прав та свобод людини, держава повинна зробити все, що можливо, в легальному вимірі, щоб, по-перше, захистити людське право та, по-друге, сприяти реалізації цих прав. Саме це є основною та відмінною рисою між негативними та позитивними зобов'язаннями держави.

З юридичної точки зору, права людини – це певні повноваження, які має людина по відношенню до інших людей, юридичних осіб чи держави або навіть самої себе. Держава, котрій була довірена важлива місія – регуляція суспільних відносин, зобов'язана гарантувати, що такі права не будуть порушені, а у зворотному випадку такий захист має супроводжуватися примусом, який також, зазвичай, належний лише державному апарату. Такий захист може відбуватися і у судовому процесі, проте ми чітко розуміємо, що навіть у найбільш демократичних державах досить часто відбуваються порушення прав людини, які складно захистити навіть у судах, проте навіть більше, не завжди й суди можуть виступати абсолютним гарантом у захисті прав

⁷ Positive and negative obligations of the State, UNODC - URL: <https://www.unodc.org/e4j/zh/tip-and-som/module-2/key-issues/positive-and-negative-obligations-of-the-state.html> (дата звернення - 04.02.2023)

людини. У такому випадку, активізується відповідальність держави і, відповідно до принципу верховенства права, проти держави можуть бути застосовані правові процедури, які можуть бути передбачені міжнародними договорами, у тому числі санкції у різних сферах функціонування держави.

Проте, наразі, постає питання, наскільки широким може бути обсяг позитивних зобов'язань держави, як уникнути незаконного втручання зі сторони держави? Конституційний Суд України (далі – КС України) зауважив у своєму Рішенні: *«При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (частина третя статті 22 Конституції України), інакше погіршується становище особи в суспільстві через обмеження прав і свобод, закріплених у законах України. Невиконання державою своїх соціальних зобов'язань щодо окремої категорії осіб призводить до порушення принципів соціальної, правової держави, ставить громадян у нерівні умови, підриває принцип довіри особи до держави⁸».*

Відповідно до точки зору КС України, держава у жодному разі не повинна ставити на меті звуження прав людини, що може призвести до порушення її прав та свобод. Як висновок із цього, держава зобов'язана розвивати право у всіх його проявах, намагаючись якомога ефективніше захищати та сприяти реалізації людських прав.

На практиці, досить часто держава все-таки втручається незаконно у людську життєдіяльність під виглядом захисту прав людини. Такі випадки, очевидно, не є поодинокими. До прикладу, кількість поданих заяв від України до ЄСПЛ за лише один 2021 рік становила 10 тис 408 одиниць. Варто зауважити про те, що практика ЄСПЛ

⁸ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України „Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення впливу світової фінансової кризи на сферу зайнятості населення“ (справа про допомогу по безробіттю звільненим за угодою сторін) від 28 квітня 2009 року [№ 9-пн/2009](#)

часто використовується при спробах захисту людських прав як і у вітчизняних, так і у ЄСПЛ провадженнях⁹.

Як встановив ЄСПЛ у своїх рішеннях, держава, виконуючи положення Європейської Конвенції (далі – Конвенція), повинна застосувати певні заходи щодо запобігання порушення права людини на життя. Як зазначив суд, держава фактично повинна пересвідчитися у тому, що у межах її юрисдикції не повинно відбуватися порушення людських прав, таким чином мінімізувати такі ризики у всіх можливих легальних проявах. Відповідно до рішень ЄСПЛ стаття 2 Конвенції передбачає позитивні зобов'язання у різних галузях, насамперед: охорони здоров'я¹⁰; уникнення техногенних чи екологічних катастроф¹¹; безпеки дорожнього руху¹², захисту осіб, які проживають на територіях, які безпосередньо або неподалік були заміновані чи існує ризик детонації різного роду військових боєприпасів тощо¹³.

Враховуючи обсяг прав, які встановлюються державами на їх територіях, список прав та свобод навряд чи може бути вичерпним, враховуючи як стрімко розвиваються виклики суспільства, як широко можна тлумачити взагалі право людини на життя, враховуючи вдосконалення інституту евтаназії тощо, наскільки системними та складними є такі права, тому з метою реалізації Конвенції та інших міжнародних документів, держава, застосовуючи виконавчий, законодавчий та судові інститути повинна гарантувати, шляхом створення юридично визначених законів, захист та, у випадку порушення прав, чіткий та справедливий механізм відшкодування завданої людині шкоди. Тому задля реалізації цього завдання держави, необхідно створювати та/або вдосконалювати правові інститути, законодавство тощо.

⁹ Annual ECHR report. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2020_ENG.pdf (дата звернення 04.02.2023)

¹⁰ Case OF CALVELLI AND CIGLIO v. ITALY (2002), URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-60329> (дата звернення 04.02.2023)

¹¹ CASE OF ÖNER YILDIZ v. TURKEY (2004), URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-67614> (дата звернення 04.02.2023)

¹² Irena RAJKOWSKA against Poland (2007), URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-83946> (дата звернення 04.02.2023)

¹³ Case of Albekov and Others v. Russia (2008), URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-88770> (дата звернення 04.02.2023)

Дотримання позитивних та негативних зобов'язань держави – є основним завданням держави. Саме у тому випадку, коли це виконується одночасно, держава має змогу регулювати суспільні відносини та відповідати на виклики самого суспільства. Саме у синергії повинна працювати держава між цими видами зобов'язань – себто, здійснювати сприяння реалізації прав та свобод людини та водночас застосовувати державні інструменти впливу з метою захисту цих прав від незаконних посягань інших фізичних чи юридичних осіб. Сприяння та водночас невтручання у права людини та захист людських свобод від незаконних посягань інших осіб – є однією із цілей створення держави як внутрішнього регулятора. Уряди демократичних країн повинні створювати та розвивати законодавчі норми, які б чітко дотримувались балансу між сприянням у реалізації прав людини та, водночас, можливістю застосування санкційного апарату.

РОЗДІЛ 2

СМЕРТНА КАРА У СУЧАСНОМУ СВІТІ ТА ПИТАННЯ ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ

Смертна кара продовжує існувати у 54 країнах світу, і суспільство досить інтенсивно дискутує над тим, чи варто смертну кару використовувати як інструмент покарання і надалі, враховуючи характер такого покарання та фактично невідворотні наслідки¹⁴.

Варто зазначити, що демократичні країни поступово відмовилися від застосування смертної кари з різних причин, проте залишається достатня кількість держав¹⁵ (США, Китай, країни Близького Сходу тощо), які і досі використовують такий інструмент покарання. Саме з цієї причини, на нашу думку, слід виділити та проаналізувати основні аргументи збереження та скасування смертної кари.

2.1 Аналіз основних аргументів за збереження смертної кари

- Страта злочинця – найкращий спосіб всього суспільства від вчинення злочинцями повторних злочинів¹⁶

Частково, із цим твердженням можна погодитися, оскільки в даному випадку, на нашу думку, діятиме психологічний чинник – особа, потенційний злочинець, маючи на меті здійснити певне злочинне правопорушення, знатиме, яке покарання може його/її чекати у разі доведення вини. Психологічний фактор досить важливий у здійсненні злочинних діянь. Таке стримування є, мабуть, найбільш поширеним обґрунтуванням збереження смертної кари як покарання. Суть теорії полягає у тому, що загроза бути

¹⁴ Вікна ТВ: «Життя або смерть: що таке смертна кара, де вона досі діє, а хто відмовився від середньовічних канонів» - URL: <https://vikna.tv/video/shho-take-smertna-kara-ta-yaki-krayiny-dosi-yiyi-zastosovuyut/> (дата звернення – 06.05.2023)

¹⁵ Там само

¹⁶ The Death Penalty: Questions and Answers | American Civil Liberties Union (aclu.org) – URL: <https://www.aclu.org/other/death-penalty-questions-and-answers> (дата звернення - 04.02.2023)

страченим у майбутньому буде достатньою, щоб змусити значну кількість людей утриматися від скоєння жахливого злочину, який вони планували в іншому випадку.

Проте слід розуміти, що інші покарання, такі як довічне ув'язнення без права дострокового звільнення, можуть забезпечити таке ж стримування за набагато менших витрат і без супутнього ризику втрати невинної людини. Питання стоїть про те, чи є смертна кара перевіреним методом зниження рівня вбивств чи інших важких та особливо важких злочинів, було предметом численних досліджень протягом багатьох десятиліть.

Також потрібно враховувати, що неможливо визначити чіткі передумови та наслідки такого стримування. Для проведення такого дослідження потрібно контролювати та аналізувати багато чинників, які можуть впливати на вчинення особами особливо тяжких злочинних діянь. Наприклад, у країнах, де хоч і немає смертної кари, але існує досить високий рівень безробіття, частка особливо тяжких злочинів є дещо вищою, аніж в тих країнах, де безробіття є не значним. Те ж саме стосується юрисдикцій, у яких проводиться певне «виховання» осіб та відбувається діалог між суспільством та поліцією (себто застосовується превентивний елемент запобігання майбутній злочинності). Смертна кара впливає лише на незначний відсоток навіть тих, хто скоює вбивства. За думкою Національної академії наук США попередні дослідження «стримування» не довели свою дієвість на практиці¹⁷. Під цим мається на увазі, що фактор «стримування» потенційного злочинця з допомогою введення такого превентивного характеру запобігання злочинності як покарання у вигляді смертної кари, не здатне викоринити або навіть зменшити кількість вчинених тяжких та особливо тяжких злочинів. Цей метод, все-таки, навіть якщо б частково довів свою дієвість, тим самим зменшивши хоча би невеликий відсоток випадків вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, на нашу думку, все ж є занадто суворим та не відповідає принципам

¹⁷ Death Penalty Information Center – Deterrence – URL: [Deterrence | Death Penalty Information Center](https://www.deathpenaltyinfo.org/deterrence) (дата звернення 04.02.2023)

захисту права людини на її життя. Далі йтиметься й про інші аргументи, чому смертна кара не завжди може вважатися дієвим методом у боротьбі із злочинністю.

Тому можна зробити висновок, що застосування інституту смертної кари, як стримуючого інструменту, є не зовсім ефективним елементом, оскільки не довів своєї практичної ефективності. Під практичною ефективністю мається на увазі доцільне застосування цього інструменту, коли б після введення смертної кари, злочинність, яка пов'язана із вчиненням тяжких або особливо тяжких діянь, мала б властивість знижуватися. Більше того, враховуючи значні витрати та можливість позбавлення життя невинної людини, такий спосіб стримування злочинців з допомогою введення смертної кари, на нашу думку, видається досить цинічним та незаконним.

- Застосування смертної кари – як фінансового чинника, себто він дозволяє державі економити кошти на утримання злочинця у місцях позбавлення волі.¹⁸

Також не в останню чергу прихильники смертної кари використовують фінансовий елемент стосовно питання доцільності збереження такого виду покарання, мовляв, особливо небезпечного злочинця, який дійсно є загрозою для суспільства, більш економічно вигідно стратити, аніж утримувати у в'язниці до кінця його життя¹⁹.

Враховуючи, що США є країною відкритого типу (що дає дослідникам можливість аналізувати факти) та зберігає смертну кару, видається досить доцільним взяти приклад саме цієї юрисдикції щодо розвінчання міфу щодо того, що утримання злочинця довічно у місцях позбавлення волі є більш фінансово затратним для держави, аніж смертна кара.

До прикладу, відповідно до дослідження Пітера А. Коллінза, Метью Дж. Хікмана, та Роберта К. Боруховіца за наукової підтримки Алекси Д. О'Брайен для Комісії з перегляду смертних вироків штату Оклахома за 2017 рік, в штаті Оклахома справи, пов'язані зі смертною карою, коштують в середньому в 3,2 рази більше, ніж справи, не

¹⁸ An Economic Analysis of the Death Penalty – URL: <https://digitalcommons.iwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=uauje> (дата звернення – 04.02.2023)

¹⁹ Там само.

пов'язані зі смертною карою. У дослідження Судової Ради штату Канзас від 2014 року витрати на захист у судових процесах щодо смертної кари у штаті в середньому становили близько 400 000 доларів на справу, порівняно зі 100 000 доларів на справу, коли смертна кара не вимагалася. І, до прикладу, Palm Beach Post опублікувало дослідження, у якому вказувалося, що виконання смертної кари коштує Флориді на 51 мільйон доларів на рік більше, ніж покарання всіх убивць першого ступеня довічним ув'язненням без права дострокового звільнення без права дострокового звільнення. Виходячи з 44 смертних вироків, виконаних у Флориді з 1976 року, це становить 24 мільйони доларів на кожну страту²⁰.

Очевидно, це пов'язано із великою кількістю судових витрат, оскільки розгляд справ щодо застосування смертної кари супроводжується великою кількістю апеляцій та безперервних судових розслідувань та проваджень, які можуть тривати кілька десятків років²¹. Все це вимагає досить серйозного залучення державних коштів для оплати праці суддів, прокурорів, державних адвокатів, організації судових засідань тощо. Не слід також забувати і про кошти, які необхідні для того ж самого утримання у в'язниці злочинця до його страти – враховуючи, що США все ж таки демократична країна, вона зобов'язалася надавати усі необхідні умови для перебування таких осіб у місцях позбавлення волі.

І останній фактор, який враховується щодо застосування смертної кари – кошти, необхідні для виконання такої страти. За даними дослідження Death Penalty Information Center із 1976 року у США використовувалися наступні методи страти: 1382 рази – летальна ін'єкція, 163 рази – використання електричного стільця, 11 разів – газові камери, 3 рази – страти через повішення, 3 – розстріл¹⁶. Death Penalty Information Center

²⁰ DEATH PENALTY INFORMATION CENTER “Facts about the Death Penalty” – URL: [FactSheet \(deathpenaltyinfo.org\)](https://www.deathpenaltyinfo.org/facts-about-the-death-penalty) (дата звернення – 04.02.2023)

²¹ Death Penalty Information Center “Time on Death Row” – URL: [Time on Death Row | Death Penalty Information Center](https://www.deathpenaltyinfo.org/time-on-death-row) (дата звернення – 04.02.2023)

повідомив у своєму дослідженні, що ціна виконання вироку шляхом введення летальної ін'єкції в організм людини в США в середньому становить 16 тисяч доларів²².

Дослідження, зокрема, доводять і те, що американським платникам податків значно дешевше обходиться утримання осіб довічно у в'язницях, аніж виконання щодо них такого покарання як смертна кара²³. Враховуючи викладене, на нашу думку, економічний аргумент прихильників застосування смертної кари не витримує жодної критики, оскільки проведення такого роду покарання навпаки значно збільшує навантаження на федеральні та державний бюджети США.

Враховуючи, що інші країни, приклад яких міг би бути проаналізований в дослідженні (КНДР, КНР, арабські країни Близького Сходу), є державами закритого типу то, на нашу думку, не є доцільним та ефективним оцінювати фінансові елементи виконання смертних кар, з огляду на варіативність різних досліджень місцевих та іноземних науковців, відсутність демократичного, громадянського суспільства та закритість даних. Приклади даних країн будуть проаналізовані в наступних частинах цього дослідження під кутом інших аргументів та контраргументів.

Кейси країн-учасниць Ради Європи також некоректно брати до аналізу з вище наведених аргументів, оскільки у більшості цих країн смертна кара була скасована (за виключенням Російської Федерації де озвучуються думки про повернення смертної кари як покарання²⁴).

Підсумовуючи, варто зазначити, що найбільш основні аргументи прихильників збереження смертної кари хоч і виглядають логічними, проте фактично не витримують

²² Death Penalty Information Center “Arizona DoC Paid \$1.5 Million for Execution Drugs While Facing a Budget Crisis” – URL: [Arizona DoC Paid \\$1.5 Million for Execution Drugs While Facing a Budget Crisis | Death Penalty Information Center](#) (дата звернення – 04.02.2023)

²³ Amnesty International US “DEATH PENALTY COST” – URL: [Death Penalty Cost – Amnesty International USA \(amnestyusa.org\)](#) (дата звернення – 04.02.2023)

²⁴ The Barents Observer “Dmitry Medvedev vows to reintroduce death penalty” – URL: [Dmitry Medvedev vows to reintroduce death penalty | The Independent Barents Observer \(thebarentsobserver.com\)](#) (дата звернення – 04.02.2023)

критики, оскільки приклад США доводить, що фактор стримування, шляхом застосування смертної кари, не є зовсім дієвим і залежить від ряду факторів, а економічний фактор взагалі діє як контраргумент до збереження смертної кари, оскільки здійснення страти злочинців для США супроводжується більшим навантаженням на бюджет, аніж, до прикладу, застосування довічного позбавлення волі.

Якщо ми все ж беремо США як країну, де існує можливість хоча би частково провести дослідження, базуючись на оцінці реальних справах, аргументів та контраргументів щодо збереження смертної кари, варто також і проаналізувати деякі судові кейси, де оцінюється цінність людського життя у контексті застосування щодо злочинців смертної кари.

У справі *Furman v. Georgia* (1972) справа стосувалася неправомірності закону про смертну кару у штаті Джорджія, який дозволяв здійснювати смертну кару досить в дискримінаційному та фактично довільному порядку. Верховний Суд США визнав, що застосування смертної кари в такому вигляді порушувало Восьму (заборона жорстокого покарання) та Чотирнадцяту (порушення належної процедури щодо визначення покарання) поправки до Конституції. Суд наголосив на тому, що смертна кара є унікальним покаранням, яке повинно бути застосоване чесно та послідовно, а також що оцінка людського життя повинна бути ретельно розглянута при визначенні відповідного покарання²⁵. Після ухвалення цього рішення смертна кара у штаті була заборонена, проте у 1976 після ухвалення рішення по справі *Gregg v. Georgia* смертна кара у Джорджії була відновлена²⁶. Про непропорційність застосування смертної кари як такого покарання, що є занадто жорстоким та непропорційним, також згадувалося і у рішенні Верховного Суду США по справі *Coker v. Georgia* (1977)²⁷.

²⁵ Cornell Law School: “*Furman v. Georgia* (1972)” – URL: [https://www.law.cornell.edu/wex/furman_v_georgia_\(1972\)](https://www.law.cornell.edu/wex/furman_v_georgia_(1972)) (дата звернення – 05.07.2023)

²⁶ Там само

²⁷ U.S. Supreme Court: “*Coker v. Georgia* (1977)” – URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/433/584/> (дата звернення – 05.07.2023)

Слід зазначити, що хоч Верховний Суд США і вдавався кілька разів до скасування смертної кари у певних штатах, проте повністю викоринити цей вид покарання не вдалось. Як і зазначалося вище, судова практика США все ж ставила питання про пропорційність, справедливість та жорстокість застосування такого виду покарання як смертна кара. У цих рішеннях, насамперед, зазначалося про порушення Восьмої та Чотирнадцятої поправок, які забороняють жорстоке покарання та встановлюють необхідність та обов'язок проведення належної процедури щодо встановлення покарання для підсудного. Тим не менше, на нашу думку, все ж існує тенденція щодо того, що в США смертна кара скасована у всіх штатах поки що не буде – оскільки цей вид покарання, на нашу думку, є специфічним, проте проявом позитивного зобов'язання уряду США стосовно захисту інших прав людей, які знаходяться у країні. Знову ж таки, у США точаться дискусії стосовно необхідності скасування смертної кари без виключення у всіх штатах, проте судова практика сформована і якихось зрушень у цьому плані поки ми, під час проведення цього дослідження, не помітили.

2.2 Аналіз основних аргументів за скасування смертної кари

- Можливість судової помилки під час розгляду справ із застосуванням смертної кари²⁸

Знову ж таки, враховуючи, що США є, мабуть, єдиною країною із просунутою та розвиненою суддівською системою із табору держав, у яких залишається смертна кара, аналіз дослідження щодо цього аргументу буде базуватися саме на прикладі цієї країни.

Варто зазначити, що навіть у таких судових системах як США, при розгляді справ із можливим застосуванням смертної кари існує суддівська похибка. За дослідженням Death Penalty Information Center, із 2020 року приблизно 20 осіб були страчені, проте є

²⁸ Should the Death Penalty Be Legal? - Death Penalty - ProCon.org. URL: <https://deathpenalty.procon.org/questions/should-the-death-penalty-be-allowed/>

підозри, що вони були невинними²⁹. Відповідно до дослідження Мічиганської школи права та професора Самуеля Гроса у новітню еру існування США приблизно 4% усіх покараних, унаслідок розгляду апеляцій, виявлялись невинними, що становить приблизно 138 осіб³⁰.

Також варто взяти до уваги, що щонайменше 190 осіб, засуджених до смертної кари в США, були виправдані і звільнені з 1973 року, причому основними причинами їх неправомірного засудження були посадові порушення поліцейських органів та/або прокурорів і лжесвідчення/неправдиві звинувачення зі сторони, зокрема, присяжних³¹.

З одного боку здається, що цей відсоток не є досить високим, проте потрібно розуміти, що особи, які були страчені через ті чи інші причини не могли продовжувати апеляційний розгляд справи, а їх близькі люди після страти особи також не завжди наполягали на проведенні наступних апеляційних проваджень. З огляду на це, на нашу думку, цей відсоток може бути значно вищим, аніж видається на перший погляд.

Більше того, дослідники стикаються із проблемами відкритості судових справ навіть у США, оскільки не кожен суд стане розкривати матеріали справи для того, щоб науковець міг їх дослідити на предмет справедливості винесення вироку чи перевірки матеріалів судового провадження з точки зору дотримання усіх матеріальних чи процесуальних норм, це не простий процес і, очевидно, враховуючи, що це кримінальне правопорушення, у матеріалах справи можуть міститися чутливі дані, які не можна розкривати будь-кому без відповідної санкції уповноважених посадових осіб чи органу. Тому, ми презюмуємо, що відсоток страт осіб, які були невинними у вчиненні злочину, може бути вищим.

²⁹ Death Penalty Information Center «Executed But Possibly Innocent» - URL: [Executed But Possibly Innocent | Death Penalty Information Center](#) (дата звернення – 04.02.2023)

³⁰ Samuel Gross: “Rate of false conviction of criminal defendants who are sentenced to death” – URL: <https://www.pnas.org/doi/full/10.1073/pnas.1306417111> (дата звернення - 04.02.2023)

³¹ Death Penalty Information Center «DPIC Special Report: The Innocence Epidemic» - URL: <https://deathpenaltyinfo.org/facts-and-research/dpic-reports/dpic-special-reports/dpic-special-report-the-innocence-epidemic> (дата звернення - 04.02.2023)

Навіть якщо припустити, що відсоток незаконних вироків щодо страти осіб коливається у межах 4%, на думку прихильників скасування смертної кари, така цифра є досить істотною та цінна суддівської похибки є занадто високою, оскільки на кону стоїть життя людини, яке навряд чи можна компенсувати у повному розмірі у матеріальному вимірі, у разі проведення апеляційних проваджень на виявлення суддівських помилок.

Потрібно також враховувати і причини таких похибок: у випадках, де стало відомо, що особа могла бути страчена незаконно, у багатьох кейсах у підсудної особи були низько кваліфіковані адвокати, мали місце надані неправильні інструкції для присяжних та існували упереджені судді і присяжні³², що й могло призвести до незаконного винесення та виконання вироку. Як бачимо, навіть США, чиє правосуддя, без перебільшення, є одним із провідних у світі, не завжди можуть похизуватися гарантовано справедливим судочинством, а коли мова йде про страту людини, акцент взагалі може зміститися зі сторони «необхідно покарати злочинця» до «покарання необхідне, але страчувати людину все ж не варто».

Отже, науковці та дослідники у питаннях суддівської похибки при винесенні вироків щодо застосування смертної кари посилаються на те, що хоч і відсоток незаконних страт і є невеликим (презюмуючи, що він коливається у межах 4%), ціна страт є занадто високою, тому застосування смертної кари не може бути нічим виправдане, ні стримуванням інших осіб, ні будь-якими економічними чинниками чи навіть релігійними факторами.

- Смертна кара суперечить правам людини²³.

Підґрунтям цього наукового дослідження є аналіз зобов'язань держави у контексті права людини на життя. На нашу думку, право людини на життя, його повага та гарантування безпеки зі сторони держави є одним із найбільш основоположним

³² James Lieban, Jeff Fagan and Valerie West, Death Penalty Information Center, “Technical Errors Can Kill” – URL: <https://deathpenaltyinfo.org/stories/technical-errors-can-kill> (дата звернення - 04.02.2023)

завданням будь-якої правової та демократичної держави світу. Не дарма більшість конституцій таких країн використовують правову норму щодо захисту людського життя у розділах, де наводяться основні та непорушні права та свободи людини.

До прикладу, у Конституції ФРН у статті 2 знаходиться положення: *«кожна людина має право на життя та фізичну недоторканність. Свобода людини є непорушною. Ці права можуть бути обмежені лише на підставі закону»*³³. У Основному законі Іспанії вказано: *«кожна людина має право на життя, фізичну та моральну недоторканність, і за жодних обставин не може бути піддана катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, покаранню чи поведженню...»*³⁴. Можна помітити тенденцію, що європейські держави чітко прописують такі відправні істини у своїх законах, таким чином взявши на себе зобов'язання захищати життя осіб, які знаходяться на їх території. Безумовно, основні закони є саме відправними точками наступного законодавства, яке будуватиметься на основі таких правових норм та принципів.

Що цікаво та закономірно, у Конституції КНР не вказана правова норма щодо захисту прав людини – вона, у багатьох речах, швидше будується на поясненні необхідності розбудови соціалістичного майбутнього держави та навіть більше, у цьому документі дуже мало відведено місця щодо захисту будь-яких людських прав, все, зазвичай, ґрунтується на ролі держави та соціалістичного суспільства у життєдіяльності індивідуума, а не навпаки, коли від волі окремих індивідів будується громадське суспільство та держава, як інструмент регуляції громадських відносин³⁵.

Насправді, воно і не дивно, оскільки КНР вважається країною, яка, відверто кажучи, не ставить на перше місце права окремих людей, свободу їх самоідентифікації

³³ Basic Law for the Federal Republic of Germany – URL: [Basic Law for the Federal Republic of Germany \(gesetze-im-internet.de\)](https://www.gesetze-im-internet.de) (дата звернення – 05.02.2023)

³⁴ The Spanish Constitution – URL: [Catálogo de Publicaciones de la Administración General del Estado publicacionesoficiales.boe.es](https://www.boe.es/publicacionesoficiales/boe.es) (дата звернення – 05.02.2023)

³⁵ Constitution of the People's Republic of China, URL: [Constitution of the People's Republic of China \(npc.gov.cn\)](http://www.npc.gov.cn) (дата звернення – 05.02.2023)

та можливість вільно проживати та розвиватись. Говорячи суто про право на життя людини у КНР та роль держави у забезпеченні цього права, то, як відомо, Китай досі залишається країною із недемократичним, партійним керівництвом, яке наврядчи збирається припинити утиски національних меншин, політичної опозиції застосовуючи щодо них смертну кару³⁶. Про це також свідчить і статистика застосування смертної кари у КНР: ця країна найчастіше застосовувала смертну кару за 2021 та минулі роки, ця цифра перевищує 1000 випадків щорічно та досить часто стосується саме політичних позбавлень життя³⁷. На нашу думку, кількість випадків застосувань смертної кари може значно перевищувати 1000 випадків щорічно у КНР, оскільки ця країна є також державою закритого типу і, на жаль, дослідники цього питання не мають фактично жодної змоги отримати достовірні дані та чітко проаналізувати кількість вироків, які пов'язані із застосуванням смертної кари щодо злочинця. Не слід виключати, що страти проводилися і поза судовими процесами.

Щодо прикладу США, як країни, у якій зберігається смертна кара, у п'ятій поправці Білля про Права вказується, що *«ніхто не може бути позбавлений життя, свободи чи власності без законного судового розгляду...»*³⁸. Як бачимо, законодавство США, очевидно, захищає людське життя, проте робить це у більш специфічний спосіб, аніж, до прикладу, законодавства країн Ради Європи. По суті, законодавство США дозволяє за наслідком судового провадження позбавляти людину життя, за вчинення нею злочинів певних категорій, зазвичай, важких та особливо важких злочинів, тому закономірно, що така норма права досі зберігається у США.

З точки зору захисту прав людини на життя, тут можна провести певну паралель, яка стосується того, що США, таким чином, намагається захищати право на життя інших

³⁶ The Status Quo of China's Death Penalty and the Civil Society Abolitionist Movement – URL: [China Death Penalty 2022 - WCADP \(worldcoalition.org\)](https://www.worldcoalition.org/) (дата звернення 05.02.2023)

³⁷ Death Penalty Information Center "Executions Around the World" – URL: [Executions Around the World | Death Penalty Information Center](https://www.deathpenaltyinfo.org/) (дата звернення 05.02.2023)

³⁸ О. Мироненко. Білля про права // Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). — К. : Парламентське видавництво, 2011. — ISBN 978-966-611-818-2.

людей, демонструючи це тим, що в країні існують закони, які регулюють питання вчинення особливо тяжких злочинів та здійснення страти внаслідок таких дій. У цьому плані діє фактор «стримування», про що велось у попередніх підрозділах. Варто також зазначити, що законодавство США історично дозволяло їх громадянам самостійно захищати власне життя, приватну власність тощо у випадку неправомірних посягань інших осіб, надаючи право володіти зброєю, що є доволі не поширеною практикою на території Європи³⁹. Можна сказати, що уряд США надає право людині досить вільно захищати власне право на життя та, водночас, держава залишає за собою право здійснювати судові процеси та страчувати особливо небезпечних злочинців. На нашу думку, це може бути специфічним, відмінним від європейського концепту, позитивним зобов'язанням держави - США, щодо захисту права людини на життя. Варто зазначити, що у США досить активно точаться дискусії щодо скасування смертної кари, оскільки це, за думкою активістів, суперечить базовим правам людини^{40 41}.

Підсумовуючи вище сказане, слід зазначити, що підхід щодо збереження смертної кари у законодавствах різних країн, очевидно, відрізняється, оскільки при створенні таких законів враховувалися різні фактори, законодавці перебували під впливом різних думок та ідей, тому чітко казати про якусь закономірність у законодавствах різних країн досить складно. У країнах Європи, як бачимо, відбулася чітка революція зі скасування покарань у вигляді смертної кари та заміна такого покарання на довічне позбавлення волі; у США, хоч і однієї з найбільш передових демократичних країн світу, смертна кара залишається як покарання (проте, ми не виключаємо, що основним фактором збереження такого покарання залишається фактор «стримування», себто специфічний спосіб захисту прав інших людей на життя); у КНР – після аналізу їх Конституції, стає чітко зрозуміло, що чільне місце у побудові суспільства займає держава та комуністична партія, а кожен

³⁹ The Constitution of the United States: A Transcription – URL: [The Constitution of the United States: A Transcription | National Archives](#) (дата звернення 05.02.2023)

⁴⁰ H. Bedau: "The Death Penalty in America: Current Controversies," ed-tor, Oxford University Press, 1997.

⁴¹ D. Baker: "A Descriptive Profile and Socio-Historical Analysis of Female Executions in the United States: 1632 – 1997"; 10(3) Women and Criminal Justice 57 (1999)

індивід залишається, по суті, внизу цієї ієрархії та, фактично, має хиткі права, у порівнянні з громадянами демократичних країн.

Саме тому, оцінювати факт застосування смертних кар як покарання з точки зору прав людини не є зовсім коректно та потребує більш комплексного підходу із врахуванням усіх факторів та умов, які наразі впливають на суспільство тієї чи іншої країни.

І ще один чинник, який не можна оминати – релігійний. Ми не стали виділяти його у окремий аргумент за чи проти збереження смертної кари, оскільки різні релігії по-різному ставляться до права людини на життя та його позбавлення за вчинення певних злочинів. Більше того, не вважаємо коректним виділяти цей фактор у окремий підвид з огляду на те, що частина населення не сповідує жодної релігії, тому проводити паралель між фактором релігійності та правом людини на життя не є правильним та справедливим⁴². Проте, враховуючи, що все-таки релігія та її окремі норми мають великий вплив на життя людей, заради інформаційних цілей, все ж варто проаналізувати як у різних регіонах та з точки зору правил релігій, ставлення до смертної кари.

До прикладу, Папа Римський у своїй Енцикліці від 3 жовтня 2020 року під назвою «Fratelli Tutti» зазначив наступне: *«[смертна кара] є неприпустимою і повинна бути скасована в усьому світі. Вбивця, за його словами, не втрачає своєї гідності, гарантом якої є Бог. З цього також випливає заклик не ставитися до відбування покарання як до помсти, але як до частини процесу оздоровлення та соціальної реінтеграції. Це торкається теми умов у в'язницях і явища довічного ув'язнення, що є «прихованою формою смертної кари»⁴³.*

⁴² PewResearchCenter: “The Global Religious Landscape” – URL: [The Global Religious Landscape | Pew Research Center](https://www.pewresearch.org/religious-landscape-study/) (дата звернення 05.02.2023)

⁴³ Vatican News: «Fratelli tutti»: чергова соціальна енцикліка Папи Франциска» - URL: <https://www.vaticannews.va/uk/pope/news/2020-10/oglyad-fratelli-tutti.html> (дата звернення - 05.02.2023)

Більше того, відомо, що Китай є однією із тих країн, які не дотримуються гарантій щодо забезпечення релігійно свободи – багато релігій придушуються через ті чи інші причини, зазвичай політичні, що не є дивно, враховуючи комуністичний устрій Піднебесної⁴⁹.

Враховуючи вище викладене, ми вважаємо, що для аналізу аргументів за чи проти збереження смертної кари слід використовувати інші чинники: політичні, історичні, економічні тощо – це дає змогу більш системно та повно відслідковувати розвиток законодавства різних регіонів у питаннях застосування смертної кари.

2.3 Смертна кара у країнах Ради Європи, розвиток практики ЄСПЛ

Варто розпочати із того, що більшість країн-членів Ради Європи відмовилися від застосування смертної кари. Проте, слід розуміти, що на час укладення Конвенції смертна кара ще досить довгий час застосовувалася і в інших європейських державах. До прикладу, остання страта у Західній Європі відбулася аж у 1977 році у Франції – був страчений із застосуванням гільйотини серійний вбивця Ежен Вейдман⁵⁰.

Тому слід прийти висновку, що смертна кара зникла як покарання у кримінально-правових системах країн-учасниць Ради Європи пізніше, ніж була прийнята Конвенція. Передумовою такого скасування стало також, зокрема, ухвалення рішення ЄСПЛ у справі Al-Saadoon і Mufdhi проти Сполученого Королівства. Ця справа стосувалася двох громадян Іраку, яких звинуватили в убивстві двох британських солдат, які у той час перебували у Іраку та здійснювали там військові операції. У скарзі до ЄСПЛ, громадяни Іраку посилалися на ризик бути покараними через повішення, що у свою чергу, Суд трактував так, що смертну кару, слід кваліфікувати як таку, що завдає фізичного болю та страждань – це безпосереднє порушення права людини на повагу до її гідності. Суд

⁴⁹ Радіо Свобода: «У США серед найбільших порушників релігійної свободи назвали Китай і Росію», 2019 – URL: [У США серед найбільших порушників релігійної свободи назвали Китай і Росію \(radiosvoboda.org\)](https://www.radiosvoboda.org/ua/news/2019/02/05-usa-religious-freedom-china-russia/) (дата звернення 05.02.2023)

⁵⁰ Eugen Weidmann vu par une psychiatre. URL: <https://eugenweidmannvuparunepsychiatre.com/> (дата звернення – 12.02.2023).

встановив, що суд Сполученого Королівства, не дотримався регламенту та не надав жодних гарантій, що смертна кара не буде застосована на території Іраку⁵¹.

Одним із основоположних рішень ЄСПЛ було по справі «Ocalan v. Turkey від 12.05.2005 року. За обставинами справи, громадянин Туреччини був засуджений до смертної кари. Проте, у 2002 році, в Туреччині смертна кара була скасована та замінена на покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Більше того, ЄСПЛ встановив, що у відповідності до ст. 2 Конвенції застосування смертної кари виключається, а страх та невпевненість у майбутньому завдають людині особливих страждань⁵².

Можна прийти до висновку, що країни-учасниці Ради Європи пройшли певну еволюцію ставлення до людського життя, оскільки вважають, що навіть найбільш небезпечні злочинці не заслуговують такого покарання як смертна кара. Не останнє місце займає і психо-емоційний стан засуджених злочинців, який також є одним із елементів людської гідності та свободи.

Одним із найбільш важливих моментів щодо скасування смертної кари в країнах-учасницях Ради Європи стало відкриття до підписання 28 квітня 1983 року протоколу № 6 до Конвенції. У ньому зазначалося: «...смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено»⁵³. Як виняток було встановлено положення про можливість встановлення смертної кари за діяння, чинені під час війни або невідвортної загрози війни; таке покарання застосовується лише у випадках, передбачених цим законодавством і згідно з його положеннями⁵⁴. Як бачимо із вищенаведеного, смертна кара все ж могла застосовуватися у певних ситуація, як от «на випадок ведення війни».

⁵¹ Case of Al-Saadon and Mufdhi v. The UK. (2010) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97575>. (дата звернення – 18.02.2023).

⁵² Case Ocalan v. Turkey (2005). URL: [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"ap-pno\":\[\"4 6221/99\"\],\"itemid\":\[\"001 -69022\"\]](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{\). (дата звернення – 18.02.2023).

⁵³ Протокол N 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802#Text. (дата звернення – 18.02.2023).

⁵⁴ Там само

Дещо пізніше, був відкритий до підписання країнами 3 травня 2002 року Протокол № 13 до Конвенції. Протокол скасував є смертну кару за будь-яких обставин – та заборонив країнам-підписантам відступ від таких зобов'язань⁵⁵.

Країни учасниці Ради Європи у ХХ столітті, пройшовши шлях від виконання смертних кар до скасування такого покарання, у своїх законодавчих приписах понад усе ставлять людські права та їх реалізацію. Право на життя залишається одним із найважливіших серед усіх людських прав та свобод. На нашу думку, європейські країни прийшли до висновку, що життя людини не може бути позбавлено при жодних обставинах – навіть ведення війни (очевидно, це не означає, що армія не має права вбивати противника при нападі, проте осіб, які здались в полон страчувати не можна).

Проте, не менш важливим та комплексним питання захисту права людини на життя є її екстрадиція у країну, де їй може загрозувати страта. Варто розуміти, що це питання не менш складне і потребує додаткового аналізу, про що йтиметься нижче.

На нашу думку, справи щодо питань екстрадиції підсудних осіб із Європи до, зазвичай, США є одними з найбільш інтригуючих та, водночас, складними з точки зору кримінального права, кримінального процесуального права тощо. Потрібно враховувати, що справи щодо екстрадицій очевидно стосуються «cross-border» елементів, що також потрібно враховувати суддям при розгляді таких справ. США як країна, яка прагне простягнути своє правосуддя над всіма особами (про що свідчать безліч справ, щодо екстрадицій, де стороною є уряд США), які могли вчинити певні злочини на території США, використовує надані законодавством механізми щодо екстрадиції таких осіб. Сам по собі механізм екстрадиції регламентується багатьма міжнародними та багатосторонніми договорами, учасниками яких є, звичайно,

⁵⁵ Протокол N 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної карі, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180#Text (дата звернення – 18.02.2023).

європейські держави. У свою чергу, Конвенція також регламентує застосування механізму інституту екстрадиції щодо осіб, які можуть бути піддані смертній карі у країні, яка клопотає про таке видворення. У рішеннях ЄСПЛ у справах *Al Nashiri* проти Польщі, § 577 та *F.G.* проти Швеції [ВП] суд встановив, зокрема, що аналіз заборони екстрадиції і видворення до іншої держави, якщо існують підстави вважати, що підсудна особа у тій країні може бути страчена^{56 57}.

У відповідності до цього рішення, ЄСПЛ у справі «*Bader and Kanbor v. Sweden*» від 08.11.2005 року, де особа звернулася до уряду Швеції щодо отримання у країні статусу біженця, оскільки їй загрожувала екстрадиція у Сирію, у якій за вчинене діяння заявнику могло погрожувати покарання у вигляді смертної кари суд встановив, зокрема, що весь процес виконання смертної кари, що включає в себе усі судові розгляди, спричинили б заявнику сильний страх та хвилювання, тому якби родина повернулася у Сирію, вони б могли бути піддані смертній карі, що порушує положення ст.ст. 2 і 3 Європейської конвенції⁵⁸.

Як бачимо із вищенаведеного, практика ЄСПЛ сформувалася у один напрямок, згідно з яким, передавати особу у країну де їй може загрожувати смертна кара – свідчить про невідповідність демократичним принципам та вимогам верховенства права. Натомість, країна, яка буде передавати особу до іншої юрисдикції, має право та навіть обов'язок пересвідчитися, що особа не буде там страчена, але, водночас, її покарання буде змінено на більш м'яке.

Однією з найбільш відомих справ нашого часу щодо екстрадиції є справа засновника *WikiLeaks*, Джуліана Ассанжа, який був звинувачений у злочині шпигунства, який був вчинений на території Сполучених Штатів Америки. На момент розгляду справи, він перебував у Великій Британії, і США звернулися до Великої

⁵⁶ Case Of *Al Nashiri v. Poland* (2014). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-146044> (дата звернення 18.02.2023).

⁵⁷ Case Of *F.G. v. Sweden* (2016). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-161829> (дата звернення 18.02.2023).

⁵⁸ Case «*Bader and Kanbor v. Sweden*» (2005) URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,437dd21dd.html>. (дата звернення 18.02.2023).

Британії із проханням про його екстрадицію. Однак, уряд Великої Британії відмовився видавати Ассанжа, якщо і надалі буде існувати загроза смертної кари для нього. Після отримання гарантій, що Ассанжу не буде загрозувати смертна кара, Велика Британія погодилась на екстрадицію його до США, хоча суд мав розглянути його психічний стан (за деякими висновками, Джуліан має схильність до самогубства). Зараз, Ассанж має право подати апеляцію щодо його екстрадиції з Великої Британії⁵⁹.

Рішення у справі «Серінг проти Сполученого Королівства» від 07.07.1989 року, яке було прийняте Європейським Судом з прав людини, є важливим для питань екстрадиції в Європі. У цій справі було встановлено, що для застосування інституту екстрадиції необхідно дотримуватися справедливого та розумного балансу, як вимагає Конвенція. Справа виникла через запит уряду США щодо екстрадиції громадянина Німеччини, Йенса Серінга, та його співучасниці, які разом вчинили вбивство батьків його подруги на території США та втекли до Великої Британії. Серінг подав заяву до ЄСПЛ щодо порушення статті 3 Конвенції, оскільки британський уряд дозволив його екстрадицію в США, де йому загрожувала смертна кара, але ЄСПЛ відтермінував його екстрадицію до США. Його співучасницю все ж екстрадували до США, де й було її засуджено до 90 років позбавлення волі⁶⁰. У справі «Серінг проти Сполученого Королівства» Європейський суд з прав людини встановив, що екстрадиція особи до країни, де може бути застосована смертна кара, може бути неприпустимою з точки зору статті 3 Конвенції, яка забороняє катування та нелюдське або принижувальне поводження. У цьому випадку, хоча Йенс Серінг був громадянином Німеччини, яка не застосовує смертну кару, але був екстрадований до США, де смертна кара могла бути застосована. Таким чином, справа «Серінг проти Сполученого Королівства» показує, що екстрадиція особи може бути піддана суворому та ретельному правовому аналізу, особливо якщо існує ризик застосування смертної кари.

⁵⁹ Julian Assange appeals to European court over U.S. extradition, Reuters URL: <https://www.reuters.com/world/julian-assange-appeals-european-court-over-us-extradition-2022-12-02/> (дата звернення 18.02.2023)

⁶⁰ Справа Сорінга: Liga Zakon - URL (<https://ips.ligazakon.net/document/SO2491>) – (дата звернення 18.02.2023)

Як висновок, екстрадиція до країн, де особі може загрожувати смертна кара, є складним питанням, оскільки деякі країни застосовують цей вид покарання, тоді як інші вважають його неприпустимим з точки зору прав людини. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, містить положення, які забороняють катування та нелюдське або принижувальне поводження з особами, а також забороняють екстрадицію до країн, де особі може бути застосована смертна кара або катування.

Як висновок до розділу, можна зазначити, що за останні десятиліття у світі відбулися значні зміни у поглядах щодо смертної кари. Багато країн, що раніше застосовували цей вид покарання, скасували його, а інші знизили його частоту застосування. Це пов'язано з тим, що смертна кара суперечить принципу поваги до життя та гуманітарних цінностей, а також з тим, що вона може призводити до помилкових вироків та надмірного насильства з боку держави. Більшість сучасних суспільств віддає перевагу іншим видам покарання, таким як пожиттєве позбавлення волі, яке забезпечує безпеку суспільства та відновлення правопорядку, не порушуючи при цьому права та свободи людини.

Висновок також полягає і в тому, що ЄСПЛ чітко стоїть на захисті права людини на життя та виступає проти застосування смертної кари. Це свідчить про високий ступінь захисту прав людини та поваги до життя кожної особи. Суд розуміє важливість дотримання прав людини на життя та їх захисту від будь-яких форм насильства. Таким чином, суд демонструє важливість прав людини та їх захисту від будь-яких форм порушень.

Більше того, на підставі статуту Ради Європи, країни-учасниці повинні дотримуватися зобов'язань, що стосуються захисту прав людини та демократії⁶¹. Одним з важливих зобов'язань є забезпечення безпечного та справедливого процесу для кожної підсудної особи, яка перебуває на їхній території. У зв'язку з цим, країни-учасниці мають більш відповідально ставитися до екстрадиції та повинні отримувати беззаперечні гарантії, що країни, до якої буде передано підсудну особу, не застосують проти неї страту.

Такі гарантії є важливим елементом забезпечення права на життя. Крім того, це також є важливим елементом забезпечення прав людини на справедливий процес, адже підсудна особа не повинна бути передана до країни, де існує ризик порушення її прав. Тільки в такий спосіб можна забезпечити захист прав людини, у тому ж числі, на її життя.

⁶¹ Статут Ради Європи, Верховна Рада України – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text (дата звернення 18.02.2023)

РОЗДІЛ 3

РОЛЬ УРЯДУ У РЕГУЛЮВАНІ ЕВТАНАЗІЇ

3.1 Історія розвитку інституту евтаназії

Ще один важливий специфічний інструмент реалізації права людини на життя в сучасному світі є інститут евтаназії. Слід зазначити, що питання запровадження та доцільності існування такого інституту і постало на порядок денний відносно нещодавно, проте евтаназія не є новим явищем у людській історії. Евтаназія досить широко практикувалася в Стародавньому Римі та Греції, засоби прискореного застосування смерті, до речі, підтримувалися Сократом, Платоном та Сенекою Старшим в стародавньому світі⁶². Що цікаво, за деякими свідченнями, Гіппократ, навпаки, не підтримував евтаназію, про що, ймовірно, писав наступне: *«Я не буду приписувати ліки, що вбивають, щоб задовольнити когось, або давати поради, які можуть призвести до його смерті»*⁶³. Як відомо, Гіппократ був грецьким лікарем золотої доби Афін, якому приписують створення славнозвісних клятв Гіппократа⁶⁴. Що цікаво, стосовно евтаназії містяться певні й згадки про фактичне використання прискореної смерті: *«Ніколи не приписувати нікому на його прохання смертельного засобу і не підказувати йому способу здійснення подібного задуму»*⁶⁵.

Як бачимо, хоч інститут евтаназії застосовувався, ставлення до нього було різним – для філософів рівня Сократа чи Платона засіб прискореної смерті здався чимось таким, що належало людині з самого початку її життя, себто інструментом розпорядження

⁶² Stolberg, Michael (2007). "Active Euthanasia in Pre-Modern Society, 1500–1800: Learned Debates and Popular Practices". *Social History of Medicine*. 20 (2): 206–07.

⁶³ Gesundheit, Benjamin; Steinberg, Avraham; Glick, Shimon; Or, Reuven; Jotkovitz, Alan (2006). "Euthanasia: An Overview and the Jewish Perspective". *Cancer Investigation*. 24 (6): 621–9

⁶⁴ Boylan, Michael (2006). Hippocrates. *Internet Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://web.archive.org/web/20061005190219/http://www.iep.utm.edu/h/hippocra.htm> (дата звернення 18.02.2023)

⁶⁵ Український медичний ліцей: «Клятва Гіппократа». URL: <https://uml.ua/pro-licej/symbolika/kliatva-hippokrata/>, - (дата звернення – 25.03.2023)

власним життям. З іншого боку, лікар Гіппократ навпаки був проти цього і намагався врятувати якомога більше життів, навіть у тих випадках, коли, здавалося б, у людини через певну хворобу немає жодних шансів вижити.

Вперше термін «евтаназії» на науковому рівні виділив Френсіс Бекон у XVII столітті. У своїй праці "Euthanasia medica" він обрав це стародавнє грецьке слово і, роблячи це, розрізнув між внутрішньою евтаназією, підготовкою душі до смерті, та зовнішньою евтаназією, яка мала полегшити кінець життя та зробити його безболісним, в виняткових обставинах скорочуючи життя. Те, що стародавнє значення легкої смерті знову набуло значення в період ранньої нової епохи, можна побачити з його визначення в "Zedlers Universallexikon": *«Евтаназія: дуже м'яка та тиха смерть, яка відбувається без болісних судоріг.»*⁶⁶.

Щодо визначень евтаназії, вони доволі сильно відрізняються у думках різних науковців та лінгвістів. До прикладу, в Оксфордському словнику дефініція евтаназії сформульована наступним чином: *«евтаназія супроводжується безболісним убивством пацієнта, що страждає від невиліковної і болісної хвороби або перебуває в необоротній комі»*⁶⁷. Можна помітити, що у даному визначенні не міститься згадки, щодо добровільного позбавлення життя навіть здорової людини, яка не перебуває в необоротній комі чи іншому коматозному стані.

Насправді такий підхід до визначення евтаназії був і досі залишається актуальним у наукових працях деяких вчених. До прикладу, цей підхід включено до визначення Марвіна Кхоля та Пола Курца як *«спосіб або акт, що призводить або дозволяє померти безболісно як полегшення страждань»*⁶⁸.

⁶⁶ Francis Bacon: The Major Works by Francis Bacon, edited by Brian Vickers, p. 630.

⁶⁷ "Euthanasia". Oxford Dictionaries. Oxford University Press. April 2010. Archived from the original on 21 August 2011. (дата звернення – 25.03.2023)

⁶⁸ Kohl, Marvin; Kurtz, Paul (1975). "A Plea for Beneficent Euthanasia". In Kohl, Marvin (ed.). Beneficent Euthanasia. Buffalo, New York: Prometheus Books. p. 94., quoted in Beauchamp & Davidson (1979), p 295.

Проте, на нашу думку, єдиний елемент, який поєднує всі ці визначення є наміром здійснення евтаназії – він повинен бути добровільним та відрізнятися від навмисного вбивства без згоди особи, позбавленої життя. Майкл Рін вважає, що «...*основна річ, що відрізняє евтаназію від навмисного вбивства, полягає в мотивах діючого: це повинен бути добрий мотив, що стосується добра людини, яку вбивають*»⁶⁹. Так, Хедер Дрейпер також звертає увагу на важливість мотиву і стверджує, що «...*мотив становить ключову частину аргументів на користь евтаназії, оскільки він повинен бути в інтересах людини, яка помирає*»⁷⁰.

Дрейпер вважала, що будь-яке визначення евтаназії повинно містити чотири складові: суб'єкта та об'єкта; намір; причинно-наслідковий зв'язок, що дії суб'єкта призводять до результату у вигляді смерті; та сам результат, який полягає у добровільному припиненні смерті об'єкта евтаназії. Вона запропонувала визначення, що враховує ці складові і стверджує, що евтаназія полягає у здійсненні наміреної смерті однієї людини іншої, використовуючи максимально м'які та безболісні засоби, з метою задоволення виключно кращих інтересів особи, яка померла⁷¹.

Дійсно, надважливим елементом застосування евтаназії, у її первинному значенні, є мотив та намір обох сторін вчинення такої дії – з однієї сторони особи, яка буде здійснювати евтаназію повинна чітко отримати сигнал про те, що смерть є добровільною, а вбивство має бути не навмисним; з іншої сторони – пацієнт, який добровільно надає згоду на припинення власного життя.

Враховуючи різне ставлення до евтаназії та самогубства (з огляду на те, що раніше люди не завжди розрізняли ці два терміни) з точки зору міжнародних суспільних відносин слід погодитись, що розвиток практики евтаназії сильно відрізнявся, до нього по різному ставилося суспільство. До прикладу, відомо, що у християнській культурі

⁶⁹ Beauchamp, Tom L.; Davidson, Arnold I. (1979). "The Definition of Euthanasia". *Journal of Medicine* (URL: <https://academic.oup.com/jmp/article-abstract/4/3/294/899452>) – дата звернення 06.03.2023

⁷⁰ Draper, Heather (1998). "Euthanasia". In Chadwick, Ruth (ed.). *Encyclopedia of Applied Ethics*. Vol. 2. Academic Press. p. 176.

⁷¹ Там само, 69

самогубство є великим гріхом, оскільки життя є чимось божественним і таким, що надано Богом та може бути віднятим тільки з Його волі, тому католицизм досі остаточно не визначився із своїм ставленням до евтаназії. На відміну від християнських суспільств, у Японії самогубство не вважається гріхом, ба більше, іноді самогубство є проявом честі та відданості своїй справі, народу, державі⁷².

Піднесення руху евтаназії в США співпало з епохою, яку називають «золотим віком», часом соціальних і технологічних змін, який охоплював «індивідуалістичний консерватизм, який вихваляв економіку ліберального спрямування, науковий метод та раціоналізм», а також супроводжувався Великою депресією, індустріалізацією та конфліктами між корпораціями та профспілками працівників⁷³. Саме в цей період розвинулася сучасна система лікарень, що могло слугувати фактором у появі дискусій про евтаназію⁷⁴.

Проте перша спроба легалізації евтаназії в США сталася лише на початку 20 століття. Генрі Гант вніс законопроект до Загальної Асамблеї штату Огайо в 1906 році. Він зробив це на прохання Анни Софіни Голл, багатого спадкоємці, яка була визначною фігурою у руху евтаназії на початку 20 століття в США. Голл спостерігала за тим, як її мати помирає після тривалої боротьби з раком печінки, і присвятила себе тому, щоб забезпечити, щоб інші не мусіли терпіти такі самі страждання⁷⁵. Ще пізніше, відбулося декілька спроб винести на голосування парламентарів різних штатів питання евтаназії, проте законодавці не могли зійтися у багатьох речах, тому питання запровадження інституту евтаназії в американську систему охорони здоров'я тоді не увінчалось успіхом.

⁷² Там само

⁷³ Nick Kemp (7 September 2002). *Merciful Release*. Manchester University Press. ISBN 978-0-7190-6124-0. OL 10531689M

⁷⁴ Pappas, Demetra (1996). "Recent historical perspectives regarding medical euthanasia and physician assisted suicide". *British Medical Bulletin*.

⁷⁵ Appel, Jacob (2004). "A Duty to Kill? A Duty to Die? Rethinking the Euthanasia Controversy of 1906" – URL: <https://www.jstor.org/stable/44448062> (дата звернення - 06.03.2023)

Що цікаво, з точки зору історичного контексту та введення евтаназії у Великій Британії наприкінці ХХ століття, за деякими думками (можливо хтось їх вважатиме навіть як дещо конспірологічну теорію) цьому передувала смерть короля Георга V у 1936 році, коли він отримав смертельну дозу морфіну та кокаїну для прискорення своєї смерті. За деякими свідченнями та дослідженнями, це рішення було прийнято його особистим лікарем, важливо і те, що йшлося про добровільну згоду короля, який страждав на складну хворобу серця. Хоч причина смерті короля Георга V довгий час і трималася у секреті, однією із передумов початку дебатів у Британському парламенті щодо введення інституту евтаназії вважається річниця смерті саме короля Георга V⁷⁶.

Запровадження інституту евтаназії має складну історію, що пов'язана з різними факторами, такими як релігійні переконання, соціально-політичними умовами та історичними обставинами. Християнська релігія вважає евтаназію гріхом, в той час як у деяких азійських культурах самогубство може вважатися честю. Запровадження евтаназії також пов'язане з розвитком лібералізму та повагою до прав людини. Сучасний підхід до евтаназії відображає складність і суперечливість цього інституту, який є об'єктом гострої дискусії у суспільстві.

У наступному підрозділі йтиметься про новий період розвитку евтаназії, який, на нашу думку, нерозривно пов'язаний із розвитком демократичних інституцій та лібералізму. На сьогоднішній день, питання евтаназії залишається темою великих дискусій та конфліктів, які висвітлюють складність етичних, моральних та правових питань, пов'язаних із кінцем життя та смертю людини.

3.2 Регулювання евтаназії у сучасному світі

⁷⁶ Gurney, Edward (1972). "Is There a Right to Die – A Study of the Law of Euthanasia" URL: <https://repository.library.georgetown.edu/handle/10822/764224?show=full> (дата звернення – 06.03.2023)

Евтаназія, як практика, що дозволяє людині припинити життя в разі тяжкої хвороби чи незворотного стану здоров'я, стає все більш популярною в сучасному світі. Розвиток демократії та лібералізму у багатьох країнах світу сприяє зміні підходів до питання здоров'я та життя людини. Все більше людей прагнуть мати контроль над своїм життям і вирішувати питання про свою смерть за власним розсудом. Такі зміни у ставленні до евтаназії часто обговорюються у наукових та громадських дискусіях, оскільки вони мають вагомий етичний та правовий складову. У даному контексті важливо проаналізувати різні аспекти евтаназії та зробити висновки щодо її моральної та етичної прийнятності в сучасному світі.

Перш за все, для того щоб якісно проаналізувати явище розповсюдження евтаназії світом, слід виділити два види евтаназії – пасивну та активну, оскільки у деяких державах може дозволятися один спосіб, а інший – ні. Отже, пасивна евтаназія характеризується відмовою від лікування або госпіталізації, яке необхідне для продовження життя. Участь сторонніх осіб є мінімальною, особа добровільно декларує власне небажання отримувати лікування. З іншої сторони, активна евтаназія характеризується використанням летальних речовин або сил (наприклад, введення летальної ін'єкції) і є більш дискусійним питанням з точки зору моралі та права⁷⁷.

З огляду на це, у різних країнах світу були введені чіткі умови та правила, за якими здійснюється евтаназія. Слід розуміти, що найбільш гострі суперечки щодо застосування евтаназії виникають саме з точки зору визнання межі, де евтаназія буде вважатися добровільною, а в який момент це буде супроводжуватися мотивами навмисного вбивства. Навіть якщо уявити, що з точки зору суспільства, де до евтаназії більшість населення ставиться позитивно, уряд повинен проробити та імплементувати чіткі механізми та правила, за якими б слідували лікарі та їх пацієнти, задля уникнення маніпуляцій із «прикриттям» евтаназією вчинення навмисних вбивств.

⁷⁷ Harris, NM. (October 2001). – URL: <https://militaryhealth.bmj.com/content/147/3/367> (дата звернення 05.02.2023)

До прикладу, у Нідерландах, які вперше на європейському континенті імplementували законодавство про евтаназію (2002 р.), для виконання евтаназії лікар повинен, зокрема, бути запевнений та переконаний, що запит на евтаназію пацієнта є добровільним та обдуманим, а його страждання є не витримуваними та немає перспектив на поліпшення стану здоров'я пацієнта. Більше того, у Нідерландах запит на евтаназію має надходити виключно від пацієнта, а не від близьких друзів чи родичів⁷⁸.

У Нідерландах, лікарям надана особлива процедура та форма заповнення повідомлення, де містилася б згода щодо проведення евтаназії. Дана форма надсилається до муніципального відділу охорони здоров'я за відповідною процедурою, за недотримання її – лікарю загрожує адміністративна, а у випадку доведення вини щодо недотримання процедури уже після виконання евтаназії – кримінальна відповідальність⁷⁴.

Слід зауважити, що відносно невелика кількість країн визначилися із можливістю для людей подавати запити на активну евтаназію – у деяких державах дозволено обидва види евтаназії, проте у більшості – виключно пасивна евтаназія, як право людини легально відмовитися від лікування. Якщо говорити про активну евтаназію, вона дозволена у наступних країнах: Бельгія, Канада, Колумбія, Люксембург, Нідерланди, Нова Зеландія, Іспанія та австралійські штати: Новий Південний Уельс, Квінсленд, Південна Австралія, Тасманія, Вікторія та Західна Австралія⁷⁹.

Варто зазначити, що не менш гостро стоїть питання застосування евтаназії щодо неповнолітніх дітей, які хоч і можуть страждати від складних хвороб, проте виваженої згоди надати, ймовірно, не мають можливості, в силу віку. Нідерланди у своєму прикладі досить сильно просунулися у цьому плані. Уряд встановив правило, згідно із яким

⁷⁸ Government of the Netherlands “Is Euthanasia allowed?”, URL: <https://www.government.nl/topics/euthanasia/is-euthanasia-allowed> (дата звернення - 19.02.2023)

⁷⁹ Euthanasia and assisted suicide in western countries: a systematic review, URL: <https://www.scielo.br/j/bioet/a/DhvhJgpN9ykykc9L8cpFtxN/?lang=en> (дата звернення 26.02.2023)

неповнолітні діти можуть самостійно висловлювати запит щодо їх евтаназії із 12 років, проте, в такому випадку, обов'язково потрібна згода одного із батьків або опікунів до досягнення дитиною 16 річного віку. Діти із 16 до 18 років не потребують як такої згоди батьків та опікунів, проте останні повинні бути залучені до формування запиту на евтаназію. З 18 років молоді люди можуть самостійно, без будь-якої згоди, подавати запит на власну евтаназію⁸⁰.

Це викликає чимало запитань, оскільки навіть прихильники застосування евтаназії не можуть зійтися в одному рішенні щодо добровільного припинення життя дітей, оскільки діти, в силу віку, не завжди можуть надати згоду на припинення власного життя, а батьки не мають права розпоряджатися таким чином життям власної дитини. Як висновок, уряди не завжди надають правила та механізми здійснення такої евтаназії, тому будь-які особи будуть покарані за вчинення евтаназії над дитиною, таке діяння кваліфікуватиметься як навмисне вбивство, або вбивство з необережності, якщо умислу у лікаря не було, проте, очевидно, він мав розуміти характер своїх діянь, проте не зробив цього.

Дебати були відчутними та не вщухають і зараз як і в Нідерландах, так і в інших країнах. Знову ж таки, у Нідерландах евтаназія була імплементована у 2002 році і поправки щодо дитячої евтаназії були внесені у 2005 році⁸¹. Проте, до прикладу, у Бельгії лише у 2014 році були внесені поправки до закону про евтаназію щодо дітей, які «досягли певного рівня здатності до розсудливості», себто, ставали дієздатними⁸². Очевидно, така тема не залишилась осторонь бурхливих дебатів серед суспільства, оскільки, за думкою одних, неможливо абсолютно точно визначити, коли неповнолітня

⁸⁰ Government of the Netherlands “Euthanasia, assisted suicide and non-resuscitation on request” <https://www.government.nl/topics/euthanasia/euthanasia-assisted-suicide-and-non-resuscitation-on-request> (дата звернення - 19.02.2023)

⁸¹ Munson, Ronald, ed. (2014). Intervention and reflection : basic issues in bioethics in bioethics (Concise ed.). Boston, MA: Wadsworth/Cengage Learning. pp. 524–527.

⁸² PubMed.gov: “Minors and euthanasia: a systematic review of argument-based ethics literature” – URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28573404/> (дата звернення 19.02.2023)

особа стає дієздатною та коли вона може робити дійсно обдумані вчинки та запити, тим паче в момент вирішення долі її життя.

Інші країни, які хоч у певній мірі мають легальні механізми застосування евтаназії, не мають єдиної відповіді на питання добровільного позбавлення дитячого життя у випадку її хвороби. У США дитяча евтаназія заборонена на будь-якому рівні, у всіх штатах⁸³. У Великій Британії існують дебати щодо можливості впровадження механізму із застосуванням евтаназії важкохворих новонароджених дітей. The Royal College of Obstetricians and Gynaecologists рекомендував розпочати публічні дебати із метою розробки новітнього законодавства стосовно «відмови від реанімації та лікування та застосування активної евтаназії щодо новонароджених важкохворих дітей за запитом батьків». Представники коледжу заявили, що вони не обов'язково підтримують такі дії, але вважають за потрібне хоча би розпочати такі обговорення на публічному рівні, оскільки така практика, за їх думкою, могла б зменшити рівень абортів (оскільки батьки дитини не завжди можуть бути впевненими, чи є плід здоровим і передчасно припиняють вагітність та іноді ризикують репродуктивним здоров'ям жінки)⁸⁴. Що цікаво, англійська церква підтримала такі дебати та можливе законодавче запровадження таких норм, оскільки вважають, що припинення лікування новонародженої дитини, яке є «тягарем» як і для дитини, так і для її батьків, не вважається евтаназією⁸⁵.

Слід зауважити, що питання дитячої евтаназії завжди буде супроводжуватися нескінченними дебатами, які можуть відбуватися навіть всередині групи, яка є прихильником застосування евтаназії щодо дорослих людей. У випадку дітей, питання евтаназії є дуже складним з точки зору, перш за все, моралі, оскільки юридично імплементувати такі норми не є зовсім складно, проблема лише у розробці правового та

⁸³ Brouwer, Marije; Kaczor, Christopher; Battin, Margaret P.; Maeckelberghe, Els; Lantos, John D.; Verhagen, Eduard (9 January 2018). "Should Pediatric Euthanasia be Legalized?". *Pediatrics*. 141 (2)

⁸⁴ Templeton, Sarah-Kate. "Doctors: let us kill disabled babies", *Sunday Times*, 2006-11-05 – URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/doctors-let-us-kill-disabled-babies-frghsq88919> (дата звернення 19.02.2023)

⁸⁵ "Church supports baby euthanasia - Times Online". *The Times*. London. November 12, 2006

чіткого механізму, який дав би можливість застосовувати цей інститут на практиці без зайвих ризиків маніпуляцій зі сторони інших осіб.

З точки зору моралі, не зовсім зрозуміло, яким чином визначати, коли дитина знаходиться у тому психічному стані, коли, навіть при таких важких обставинах, вона здатна приймати складні рішення, які стосуються її особистого життя. З іншого боку, на нашу думку, дитина складніше переносить важкі хвороби та біль, аніж дорослі люди, їх складніше переконати у тому, що вона стане здоровою. А зі сторони батьків моральна складова такого рішення є ще більш складною – з однієї сторони, бувають випадки, коли стає все більш зрозуміло, що дитина страждає від болі та невдовзі може померти, тому слід застосувати активну евтаназію, але з іншої сторони, існують виняткові випадки, коли дитина все ж може здолати цю хворобу. Чітких відповідей на ці питання немає та у світі не існує наданих механізмів легального та правильного з точки зору моралі застосування евтаназії щодо неповнолітніх дітей, оскільки дискусії досі точаться на найвищому науковому рівні. Проте, якщо говорити про позитивні зобов'язання держави, то остання, у свою чергу, після отримання сигналу від суспільства про необхідність або, принаймні, можливість введення інституту «дитячої» евтаназії, запровадити чіткий механізм здійснення такої процедури. На нашу думку, тут мають запозичуватися елементи із процесу здійснення евтаназії дорослої людини (отримання чіткого сигналу, документація та бюрократизація цього процесу, верифікація кваліфікації лікаря чи іншої особи, яка матиме право здійснювати таку процедуру, засвідчення процедури зі сторони близьких осіб, родичів (за попередньою згодою пацієнта) тощо) та, зокрема, так як існуватиме диференціація по віку, залучати до обговорення – як і батьків, опікунів чи піклувальників, дитячих психологів, державних службовців соціальної сфери тощо, щоб проаналізувати усі необхідні нюанси здійснення такої процедури над дитиною. Тут слід враховувати, що така процедура може здійснювати виключно у випадках, коли дитина хворіє та страждає, коли існують невеликі шанси, що дитина зможе стати здоровою чи її стан здоров'я не даватиме їй можливість максимально функціонувати. На нашу думку,

вводити можливість здійснення евтаназії дитини коли вона є здоровою та нічого їй не загрожує – є досить небезпечним явищем, оскільки дитина, не наділена достатнім рівнем дієздатності та психіка, яка, ймовірно, не до кінця сформована – не здатна завжди адекватно оцінювати такі ризики.

На нашу думку, урядам держав слід більш ретельно та детально розробляти, в першу чергу, механізми застосування евтаназії щодо дорослих, дієздатних людей і водночас проводити дослідження, за яких умов більш раціонально застосовувати активну евтаназію щодо неповнолітніх дітей та у яких випадках, батьки важкохворих дітей наважалися б на такий крок.

Загалом питання застосування евтаназії досить стрімко розвивається у країнах демократичного типу, оскільки поступово стає зрозуміло, що право людини на життя не означає лише право отримати захист від незаконних посягань щодо життя людини, проте і право людини на добровільне припинення власного життя. У цьому випадку, ліберальні уряди розробили механізми, здатні гарантувати таке право людині в будь-який момент, навіть якщо вона є абсолютно здоровою. Слід також зауважити, що у світі розвивається і евтаназійний туризм – де особи з інших країн, з урахуванням певних обмежень, можуть отримати таку послугу в державах, де такий туризм є повністю легальним⁸⁶. Моральна складова цього питання все ще залишається відкритою – для когось евтаназія, попри оксюморон вислову, може стати «ковтком повітря», через нестерпний біль, яку спричиняє хвороба, для інших людей постає страх, що із введенням недосконалого механізму евтаназії, їм загрожуватиме навмисне вбивство під видом застосування добровільної смерті. У наступному підрозділі буде проаналізована судова практика ЄСПЛ, де буде продемонстрована еволюція у поглядах суддів та учасників справи та вплив цих рішень на подальшу законодавчу імплементацію евтаназії у країнах-членах Ради Європи.

⁸⁶ Лойер: «Дозвольте мені передчасно померти, будь ласка» - URL: <https://loyer.com.ua/uk/dozvolte-meni-peredchasno-pomerty-bud-laska/> (дата звернення – 25.03.2023)

3.3. Справи ЄСПЛ щодо застосування евтаназії

У Європейських державах питання застосування евтаназії просунулося відносно краще, аніж у порівнянні із іншими частинами світу, особливо Африкою та Азією. Лібералізація урядів, зміна поглядів суспільства була певним поштовхом до законодавчих змін, які стосувалися цього чутливого «розділу» захисту права людини на життя. Одним із рушіїв законодавчих змін стали справи та рішення ЄСПЛ, які стосувалися захисту права людини з іншої точки зору: добровільним розпорядженням власним життям.

На нашу думку, однією із найбільш основоположних справ ЄСПЛ є *Pretty проти Сполученого Королівства*, у якій ЄСПЛ вказав, що зі статті 2 Конвенції неможливо вивести різницю між правом померти від рук держави, чи від рук людини, третьої особи, але у всіх справах ЄСПЛ передусім ставилося питання захисту людини на життя»⁸⁷. Ця справа стосувалася жінки з невиліковною хворобою, яка хотіла, щоб її чоловік допоміг їй покінчити життя самогубством. ЄСПЛ постановив, що не було порушення статті 2 (право на життя) або статті 3 (заборона катувань і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження) Конвенції⁸⁸. Суд встановив, що норма Конвенції є абсолютною, яка надає зобов'язання урядам держав, у будь-якому випадку захищати людське життя та діяти таким чином, щоб створити правове підґрунтя для того, щоб захистити життя кожної особи від посягань інших осіб чи самого уряду.

Так чи інакше, із плином часу, практика ЄСПЛ почала розвиватися, у контексті захисту права людини на життя акцент почав зміщуватися і на той факт, що людина, у силу своїх свобод, має право самостійно вирішувати долю свого власного життя, тому почало з'являтися підґрунтя для впровадження інституту евтаназії.

Потрібно також і розуміти, що питання застосування евтаназії безумовно супроводжується відповідним запитом від пацієнта. В будь-якому випадку, очевидно,

⁸⁷ Case of *Pretty v. The UK* (2002). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-60448>. (дата звернення 26.02.2023).

⁸⁸ Там само

такий запит взагалі повинен існувати – особа мусить продемонструвати, що вона бажає добровільно припинити власне життя без зовнішнього тиску чи примусу, такий запит не повинен супроводжуватися зовнішніми чинниками, який впливає на вибір пацієнта. По-друге, повинен існувати чіткий сигнал від особи, така згода повинна бути чітко задекларована та має бути здійснена та надана автономно зі сторони такого пацієнта. ЄСПЛ також звернув на це увагу в справі Lambert і Інші проти Франції у якому зауважив, що враховуючи те, що практика застосування евтаназії (припинення лікування) у різних країнах відрізняється, проте повинен існувати чіткий «сигнал» від пацієнта з приводу застосування щодо нього курсу евтаназії різного виду – саме до цього повинні прагнути уряди європейських держав⁸⁹.

Очевидний також і вплив уряду країн на виконання механізмів евтаназії. ЄСПЛ не так однозначно підходить до можливостей застосування евтаназії та безпосереднього впливу уряду на це. У справі Naas проти Швейцарії, посадові особи, відповідальні за нагляд за психічно-хворими особами відмовилися надати доступ до препаратів, які були необхідні для вчинення самогубства такої особи. Суд зазначив, що Конвенцію потрібно читати повністю та враховувати усі її положення разом. Тому ЄСПЛ розглядав скаргу на підставі статті 8 Конвенції (право на приватне життя) та водночас здійснював посилання на статтю 2. У такому випадку, якщо від особи не надходило добровільного сигналу на проведення евтаназії в силу різних причин (у тому ж числі, які пов'язані із психічним станом хворого), держава зобов'язана захистити таку особу від нелегального способу позбавлення життя до того моменту, коли особа самостійно і добровільно не надасть згоду на власну евтаназію⁹⁰. Чи зможе кожна психічно хвора особа з часом надати дозвіл на добровільне позбавлення життя? На нашу думку, це питання і досі залишається дискусійним.

⁸⁹ Case Of Lambert and Others v. France (2015). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-155352> (дата звернення 26.02.2023).

⁹⁰ Case Of Naas v. Switzerland (2011). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-102940> (дата звернення 26.02.2023)

Ще одним рішенням, яким можна підсумувати усі необхідні «початкові» цілі розробки і запровадження та, що найголовніше, функціонування евтаназії, є *Gard і Інші проти Сполученого Королівства*, у якому Суд встановив головні чинники, які беруться до уваги Судом щодо розгляду справ про евтаназію, встановивши: *«...хоча детальні механізми, що регулюють припинення лікування, відрізняються в різних країнах, існує консенсус щодо першорядної важливості побажань пацієнта в процесі прийняття рішення, незалежно від того, в якій формі ці побажання виражені»⁹¹*.

За останні роки інститут евтаназії став однією з найбільш обговорюваних тем в галузі медицини, моралі та права. Хоча існують сильні аргументи як за, так і проти, все більше країн визнають право людини на добровільне позбавлення життя. Практика Європейського суду з прав людини показує, що уряди повинні ретельно вивчати усі ризики, пов'язані з евтаназією, та вживати необхідних заходів для їх усунення. Головне завдання, яке ставить ЄСПЛ - забезпечити, щоб пацієнт не був підданий маніпулятивним впливам та був впевнений у тому, що коли він вирішить з допомогою евтаназії припинити своє життя, він матиме змогу здійснити, перш за все, добровільну згоду щодо цього, що замість нього, ніхто цю процедуру незаконно ініціювати не зможе. Таким чином, інститут евтаназії стає все більш прогресивним і розвивається згідно з вимогами суспільства та змінами в моральних та правових нормах.

⁹¹ Case Of Charles Gard and Others v. UK (2017). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-175359> (дата звернення 26.02.2023)

РОЗДІЛ 4

РОЛЬ УРЯДУ У РЕГУЛЮВАННІ АБОРТІВ ТА СПІВСТАВЛЕННЯ ПРАВ ЖІНОК НА ПРИВАТНЕ ТА СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ

Ще одним елементом права на життя людини, який варто виділити у окремий розділ цього наукового дослідження – право на життя ненародженої дитини. У світі досить активно точаться дискусії та навіть проводяться протести, де, з однієї сторони, відстоюється право жінки на переривання вагітності, з іншої сторони, – люди відстоюють право ненародженої дитини на життя – вважаючи останню цілісним організмом, вбивство якого має вважатися злочином та каратися за навмисне вбивство людини.

Останніми протестами, які сколихнули деякі демократичні країни світу стали – Польща та США. У першому випадку, причиною масових протестів стало скандальне рішення Конституційного суду Польщі стосовно переривання вагітності. Перед цим слід зазначити, що Польща має одне із найбільш суворих законодавств на просторах ЄС, поряд із Мальтою⁹². Не слід також і забувати, що Польща є відносно сильно релігійною країною, де згідно із канонами католицизму, вбивство ненародженого плоду є великим гріхом. Все ж, на нашу думку, релігія хоч і впливає на масову думку у Польщі, проте відчувається певний компроміс та альтернатива, не дарма після ухвалення вищезгаданого рішення Конституційного Суду Польщі на місцеві вулиці вийшло тисячі людей. Це рішення стосувалося *«дозволу здійснення абортів лише у випадку згвалтування, інцесту або загрози здоров'ю та життю матері»*⁹³. Втім, за даними «Європейської правди», у минулому році за такими показниками у Польщі було зроблено лише 40 абортів⁹⁴. Враховуючи таку кількість абортів, дане рішення виглядає

⁹² Польща без абортів: які наслідки матиме скандальне рішення Конституційного суду: Європейська правда – URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/10/23/7115656/> - (дата звернення 04.03.2023)

⁹³ Радіо Свобода: «Пекло для жінок»: що означає рішення щодо заборони абортів у Польщі – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zaborona-abortiv-u-polshchi/30915283.html> (дата звернення 04.03.2023)

⁹⁴ Там само

радше повною забороною із невеликою кількістю випадків, коли дозволено легально проводити переривання вагітності.

Що стосується США, то 24 червня 2022 року країну сколихнуло рішення Верховного Суду США щодо дозволу деяким штатам суттєво обмежити право жінки на переривання вагітності або повністю його заборонити. По суті, влада кожного штату матиме уповноваження на встановлення дозволу здійснення абортів, випадків обмеження такого права або повного його заборони⁹⁵. Це дуже сильно розколело суспільство США на дві частини, де консерватори вважають вчинення абарту аморальним явищем з різних причин, а ліберальна частина населення відстоює право жінки на самостійний розсуд дій над власним тілом тощо. Рішення Верховного Суду США уже спричинило певні наслідки – у деяких штатах США заборона переривання вагітності набула чинності одразу після ухвалення рішення⁹⁶.

Не складно виявити, що питання регулювання абортів є важливим завданням держави з кількох причин. По-перше, аборти стосуються прав людини на репродуктивність та здоров'я, тому їх регулювання повинно забезпечувати захист цих прав. По-друге, аборти мають важливе соціальне значення, оскільки вони можуть впливати на демографічні та економічні показники країни. По-третє, аборти можуть мати етичні аспекти, тому їх регулювання повинно враховувати позиції різних груп населення.

У кожній країні підходи до регулювання абортів можуть відрізнятися в залежності від культурних, релігійних, політичних та інших факторів. Проте, держава повинна забезпечувати доступ до безпечних та законних абортів для жінок, які цього потребують, а також забезпечувати механізми контролю за проведенням абортів, щоб запобігти шахрайству та шкідливим наслідкам для здоров'я.

⁹⁵ Суспільне медіа: Заборона на аборти у США: що відомо і які можуть бути наслідки URL: <https://suspilne.media/255295-zaborona-na-aborti-u-ssa-so-vidomo-i-aki-mozut-buti-naslidki/> (дата звернення – 04.03.2023)

⁹⁶ Там само

4.1 Еволюція розвитку законодавства щодо переривання вагітності

Спершу слід зазначити, що ми б виділяли чотири групи законодавчих дозволів чи заборон абортів – оскільки саме це буде підґрунтям нашого аналізу. Існують країни, де існує повна заборона здійснення абортів – винятків не передбачається. Є держави, у яких за виняткових випадків існує дозвіл на здійснення абортів – зазвичай це випадки вагітності після зґвалтування, або коли існує загроза здоров'ю чи життю матері. Є країни, у яких аборти дозволені фактично у всіх випадках, окрім як коли існують медичні протипоказання. Та, нарешті, країни, де аборти дозволені у всіх випадках.

Також варто заглибитися у тему соціально-економічного підґрунтя, яке є підставою вчинення таких абортів. Слід розуміти, що з плином часу, аборти стали досить безпечними процедурами, особливо коли у жінки можуть виникати складнощі під час пологів, що може загрожувати її життю. Очевидно, слід також зазначити, що аборти можуть здійснювати нелегально у місцях, які для цього не призначені та у фахівців без достатньої кваліфікації. Це є одним із контраргументів прихильників заборони абортів, оскільки дійсно можуть існувати випадки, коли після абортів ставалася непоправна шкода жінці або навіть її смерть. Зазвичай це відбувається у країнах, які розвиваються, оскільки там, навіть якщо й аборти дозволені у певних випадках, доступ до медицини є досить обмеженим, у силу різних чинників.

На відміну від таких країн, у розвинених державах медична система доволі сильно просунулася у питаннях абортів, видах їх застосування. Така процедура є досить безпечною при дотримання усіх стандартів її виконання. Розвиток медицини є однією з причин, чому взагалі інститут здійснення абортів став стрімко розвиватися. Знову ж таки, це розповсюджується швидше у ліберальних країнах, оскільки передусім ставиться на перший план життя жінки та право її вільного вибору. Звичайно, така полеміка супроводжується і етичним характером, оскільки, на нашу думку, і досі не існує якогось

чіткого розуміння коли виникає право ненародженої дитини на її життя і чи взагалі воно може їй бути надано до народження. Це також питання суб'єктивного сприйняття.

Загалом, питання дозволу на здійснення абортів еволюціонувало досить довго, оскільки навіть найбільш ліберальні країни приходили до цього вирішення цього питання досить довго. Дійсно, з однієї сторони існує право жінки на її приватне та сімейне життя, на підтримку власного репродуктивного здоров'я тощо, проте з іншої – право ненародженої дитини на її життя. Слід погодитися, що обидва випадки супроводжуються все ж ліберальними елементами, оскільки водночас на вагах стоять особливі та дуже важливі людські права.

Знову ж таки, законодавства країн щодо вчинення абортів є досить різним. У деяких юрисдикціях, де аборти фактично дозволені, існує необхідність проведення деяких обов'язкових процедур, згідно із якими лікар повинен провести медичне обстеження вагітної жінки та перевірити плід на життєдіяльність, як це відбувається у деяких штатах США⁹⁷. У інших юрисдикціях існують певні правила, згідно із якими, вагітна жінка повинна отримати згоду батька на проведення такого абортів, що, вочевидь, створює абсолютні обмеження у здійсненні абортів у випадку попереднього зґвалтування⁹⁸. У ще інших країнах саме лікар повинен визначати чи необхідно проводити аборт, що, знову ж таки, сильно обмежує право жінки на захист власного приватного життя та репродуктивного здоров'я.

Цікаво також і те, що в нещодавній історії існували випадки, коли аборти були частиною соціальної політики держави. Це сталося тоді, коли Китай запроваджував на території своєї країни політику «однієї дитини» (з часом це було змінено на політику «двох дітей»). Таким чином Комуністична партія КНР намагалася специфічним способом боротися із стрімким ростом чисельності населення країни. У тому випадку,

⁹⁷ Joyce TJ, Henshaw SK, Dennis A, Finer LB, Blanchard K (April 2009). "The Impact of State Mandatory Counseling and Waiting Period Laws on Abortion: A Literature Review"

⁹⁸ Restivo SP, ed. (2005). Science, Technology, and Society: An Encyclopedia. Oxford University Press. p. 2.

аборти не те що були дозволені, вони були обов'язкові з точки зору перевищення цього ліміту однієї (двох) дітей у одній сім'ї⁹⁹.

З точки зору сучасного європейського світу, аборти стали фактично абсолютно легальними, стали прибиратися перешкоди, які заважали жінці переривати вагітність. Як і було зазначено вище, у Польщі зараз дуже гостро стоїть дискусія щодо надання дозволу на аборти. У Мальті переривання вагітності взагалі заборонено. За словами регіональної директорки європейської мережі Міжнародної федерації планованого батьківства Керолайн Хіксон: «із 52 європейських країн, перевірених мережею у 2021 році, усі, крім п'яťох, вимагають непотрібні з медичної точки зору процедури, такі як обов'язкові періоди очікування»¹⁰⁰. Дійсно, той факт, що в більшості країн Європи аборти дозволені й існують, проте такі дозволи нерідко супроводжуються дотриманням різних правил, які в певній мірі обмежують право жінки на переривання вагітності¹⁰¹.

За даними ВООЗ, щороку від небезпечного абортів помирає 23 000 жінок, а ще десятки тисяч відчувають значні ускладнення здоров'я¹⁰². За словами правозахисників-прихильників законодавчого дозволу на аборти стверджують, що законодавчі обмеження на аборти не призводять до меншої кількості абортів, натомість вони змушують жінок ризикувати своїм життям і здоров'ям, шукаючи допомогу при абортах, що, досить часто, може супроводжуватися небезпечним середовищем для його проведення¹⁰³. Грунтуючись на такій тезі, ми б провели певну паралель із нелегальним вживанням наркотичних речовин та законодавчий дозвіл для такого розповсюдження та вживання, коли особа, яка прагне відшукати наркотичні речовини, не може зробити це легально, тому шукає певних дистриб'юторів, які продадуть такі наркотики. Проте не завжди відомо, якої якості ці наркотики можуть бути. Очевидно, така особа не захищена

⁹⁹ "China to end one-child policy and allow two". BBC News. 29 October 2015 – URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-34665539> (дата звернення 05.03.2023)

¹⁰⁰ Deutsche Welle: Аборти у країнах ЄС: від лібералізації до безлічі бар'єрів – URL: <https://www.dw.com/uk/aborty-u-krainakh-ies-povilnyi-prohres-i-bezlich-barieriv-a-61928183/a-61928183> (дата звернення - 05.03.2023)

¹⁰¹ Там само

¹⁰² The World's abortion laws - URL: <https://reproductiverights.org/maps/worlds-abortion-laws/> (дата звернення – 05.03.2023)

¹⁰³ Там само

зі сторони держави, оскільки саме по собі вживання наркотичних речовин є кримінально-караним діянням. На нашу думку, така ситуація дійсно схожа на вчинення нелегальних абортів, у місцях, які для цього зовсім не призначені та з допомогою фахівців без відповідної кваліфікації¹⁰⁴.

Саме тому, на думку правозахисників, аборт повинен бути законодавчо дозволений також і з такої точки зору – заради захисту життя та здоров'я вагітної жінки, причому таке право повинно бути абсолютне – без будь-яких застережень та обмежень. На нашу думку, якщо існуватиме чіткий дозвіл на здійснення абортів, слід звертати увагу на медичні показання вагітної жінки, коли переривання вагітності може зашкодити її здоров'ю (у іншому випадку, будь-якого лікаря, який провів такий аборт, можна буде звинуватити у злочині проти життя та здоров'я) – проте, це повинно прозоро регламентуватися у законодавстві, для уникнення маніпуляцій зі сторони лікаря та навіть самої вагітної жінки.

Фактично, ми провели аналіз «однієї сторони медалі», зазначивши, що при проведенні абортів дуже важливо слідувати медичним процедурам, які б мінімізували ризики проведення переривання вагітності, які пов'язані із репродуктивним здоров'ям жінки та її життям, захистили статус лікаря, як легального виконавця процедури тощо. Дійсно, як і зазначалося вище, відповідно до дослідження ВООЗ найбільша кількість смертей, пов'язана зі штучним перериванням вагітності відноситься до тих країн де аборти або повністю заборонені, або існують жорсткі обмеження та виключення, які, фактично, не дають вільної можливості жінці перервати власну вагітність. Ця проблема широко розповсюджена у малорозвинених країнах та, на думку правозахисників жіночих свобод, може бути вирішена повною легалізацією абортів.

¹⁰⁴ World Health Organizations – “Abortion” URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/abortion> (дата звернення - 05.03.2023)

Проте це питання не було б таким складним, якби не існувала його інша частина – захист права на життя ненародженої дитини. У суспільстві і досі існує багато суперечок, особливо серед юристів та медиків, коли ж можна наділити дитину таким правом – після запліднення жінки, отримання доказів життєдіяльності плоду в утробі, чи після фактичного народження дитини? Це є найважливішим питанням з точки зору правового захисту - оскільки відповідь на це питання чітко дасть можливість розуміти, коли у дитини існує право на її життя і чи не суперечить це право свободам матері. Ми вважаємо, що слід погодитися із тим, що беззаперечно, у новонародженої дитини існує право на життя, яке точно охороняється законодавством – з моменту народження. Проте, моральна складова цього питання криється, насправді у тому, чи слід вважати дитину в утробі такою, яка має право на життя, яке повинно оберігатися законодавством на рівні з іншими людьми?

Зараз, законодавства країн, які детально приділяють цьому увагу, лише розвиваються, та не всі країни навіть демократичного типу можуть зійтися у тому, коли ж розпочинається людське життя. До прикладу, в Україні на законодавчому рівні не регулюється це питання, не визначається момент життєдіяльності ембріона – тому правовий статус такого організму, фактично, з'являється лише після народження. Тим не менше, в статті 27 Конституції України закріплено, що кожен має право на життя і ніхто не може бути позбавлений такого права¹⁰⁵. Навіть у спеціальному законі «Про охорону дитинства» зазначається, що кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я¹⁰⁶. Очевидно, якщо презюмувати, що цей закон відповідає Конституції, то Україна на законодавчому рівні не визнає ембріон як повноцінний організм, який наділений правом на життя.

¹⁰⁵ Верховна Рада України, Конституція України, 1996 – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення – 05.03.2023)

¹⁰⁶ Верховна Рада України, Закон України «Про охорону дитинства» - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 05.03.2023)

4.2 Практика ЄСПЛ щодо питання права на життя ненародженої дитини

Як зазначалося у попередніх підрозділах, на нашу думку, відслідковується чітка тенденція еволюція та розвитку практики ЄСПЛ що стосується права людини на життя у всіх її можливих аспектах. Питання переривання вагітності, звісно, також є предметом практики ЄСПЛ, думок суддів тощо. Проте, якщо смертна кара та евтаназія, швидше за все, стосується суто однієї людини, питання проведення аборту безпосередньо торкається жінки та ненародженої дитини. Як ми вказали у попередніх підрозділах, на «вагах» стоїть як здоров'я та життя вагітної жінки так і дитини, яка ще не народилася.

Насправді ключовим питанням формування судової практики ЄСПЛ щодо такого питання є визначення часових меж, саме тоді, коли можна вважати, що людина отримала право на життя – чи з моменту зачаття, прояву певних життєдіяльних функцій в утробі вагітної жінки, чи взагалі з моменту народження. Як зазначається у рішенні по справі *Vo* проти Франції, таким чином, було здійснене протиставлення положення статті 4 Американської конвенції та положення статті 2 Конвенції, що у першій, в свою чергу, існує поняття права на життя дитини з моменту її зачаття, на відміну від статті 2 Європейської конвенції, де про це зовсім не згадується.¹⁰⁷ Цей кейс є досить цікавим та водночас цінним, оскільки згідно з обставинами справи, заявниці помилково зробили штучне переривання вагітності, оскільки лікарі переплутали прізвища пацієнтів, що й призвело до смерті ненародженої дитини. Саме через це заявниця вважала, що було скоєно вбивство її дитини через необережність. Проте суд, враховуючи вищенаведене положення про те, що Конвенція у розрізі статті 2 не встановлює часові межі права на життя, додатково зазначив, що початкова точка початку життя людини має визнаватися окремо різними державами на власний розсуд, враховуючи демократичні принципи вибору суспільства¹⁰⁸. За думкою ЄСПЛ це якраз таки пов'язано із відсутністю як такого

¹⁰⁷ CASE OF VO v. FRANCE, 2004, - URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre/?i=001-61887> (дата звернення – 18.03.2023)

¹⁰⁸ Там само

консенсусу у європейському співтоваристві. У цій справі, суд став на сторону уряду Франції, тому що, за думкою ЄСПЛ, вимоги щодо збереження життя у сфері охорони здоров'я не були знехтувані державою-відповідачем¹⁰⁹.

У рішення по справі «Evans проти Сполученого Королівства» (2007) Суд встановив, що так як британське право не визнає за ненародженою дитиною самостійної правосуб'єктності, відповідно сам плід не може користуватися правом людини на життя у контексті статті 2 Конвенції¹¹⁰. Як бачимо, ЄСПЛ у цих рішеннях стає на сторону країн-учасниць, а не заявників, з огляду на дві речі: по-перше, Конвенція у розрізі статті 2 не встановлює часових меж визначення за людиною абсолютного права на життя, особливо що стосується ненароджених дітей та, по-друге, залишає за країнами-учасницями право самостійно встановлювати часовий проміжок надання правосуб'єктності ембріонам.

Проте, як і зазначалося у вступі до цього підрозділу, не завжди ЄСПЛ розглядає такі справи виключно з точки зору застосування на практиці статті 2 Конвенції. Досить часто, суд, розглядаючи справу, користується і статтею 8 Конвенції, що захищає право жінки на її приватне та сімейне життя. Наприклад, у справі Тисяч проти Польщі (2007) заявниці було відмовлено у проведенні абортів, через що, після народження дитини, у неї виникли складні проблеми зі здоров'ям, що у свою чергу перетворило її у людину з обмеженими можливостями. Суд по справі прийшов до висновку, що мало місце порушення статті 8 Конвенції та встановив, що заявниці було відмовлено в праві доступу до ефективних механізмів, які могли визначити чи були умови для законного абортів¹¹¹. Тобто Польща не змогла подбати на законодавчому рівні про надання вагітним жінкам відповідного чіткого механізму проведення абортів навіть у випадках, коли продовження вагітності та безпосереднє народження дитини може містити загрозу здоров'ю та життю

¹⁰⁹ Там само

¹¹⁰ Case Evans v United Kingdom, 2007, – URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-80046> (дата звернення – 18.03.2023)

¹¹¹ Tysiach v Poland, 2007, - URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79812> (дата звернення 18.03.2023)

жінки. Більше того, процесуальним законодавством Польщі заявникам не були надані правові механізми щодо відстоювання її права та приватне та сімейне життя¹¹².

Ще одне рішення, яке безпосередньо пов'язано із порушенням права жінки на її приватне та сімейне життя, прийняте ЄСПЛ є П. та С. проти Польщі. У ньому йшлося про дівчину-підлітка, яка, після вчинення над нею зґвалтування, не змогла домогтися проведення легального та безпечного абортів. Суд встановив, що у таких випадках, навіть якщо на території держави-учасниці точаться суперечки стосовно законодавчого закріплення легального проведення переривання вагітності, це не може бути причиною зволікання чи відсутність відповідно наданої кваліфікованої медичної допомоги щодо осіб, які прагнуть здійснити таке переривання вагітності¹¹³. У цій справі, мало того, що польські медики, які, начебто, були під тиском суспільства та Церкви, не проводили жодних дій, щоб, принаймні, не надавали якісь медичні рекомендації стосовно підтримання здоров'я дівчини-підлітка, але й здійснювали прокрастинацію, що призводило до погіршення, як мінімум, психологічного здоров'я дівчини. Суд також був глибоко шокований тим, що правоохоронні органи Польщі замість того, щоб відкрити кримінального провадження стосовно вчинення сексуального нападу та зґвалтування дівчини, натомість відкрили кримінальне провадження проти цієї дівчини за здійснення незаконних сексуальних стосунків¹¹⁴. На нашу думку, у розрізі аналізу статті 2 та 8 Конвенції, насправді не дивно, що суд став на захист саме дівчини-підлітка, а не на сторону уряду Польщі.

Питання, підняті у цьому рішенні є особливо гострими, оскільки торкаються осіб, які були піддані сексуальному насильству. Начебто, не повинно бути суперечок щодо того, що принаймні аборти, вчинені наслідок зґвалтування, мають бути проведені без жодних зволікань з допомогою наданої кваліфікованої медичної допомоги. У разі доведення вини гвалтівника, не може залишатися жодних сумнівів щодо того, що жінка

¹¹² Там само

¹¹³ Case P. and S. v Poland, 2012, - URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-114098> (дата звернення – 18.03.2023)

¹¹⁴ Там само

не бажала завагітніти, тому, на нашу думку, питання проведення абортів у такому випадку потрібно розглядати не лише у розрізі статті 2 Конвенції, але також із точки зору саме статті 8 Конвенції, що стосується права жінки на її приватне та сімейне життя. Саме тому ЄСПЛ, виходячи із рішення вище наведеної справи, покладає на уряди країн-учасниць Ради Європи зобов'язання щодо, по-перше, негайного відкриття кримінальних проваджень стосовно вчинених сексуальних злочинів та, по-друге, розробки та надання механізмів проведення переривання абортів у таких випадках.

Схожі положення також містяться у рішенні ЄСПЛ по справі А., В. та С. проти Ірландії (2010) де заявниці оскаржували те, що через неможливість легально здійснити аборт в Ірландії, їм довелося переїхати у Об'єднане Королівство. Ця процедура, на їх думку, була принизливою та шкодила їх здоров'ю. ЄСПЛ постановив, що існує конституційне право жінки здійснити аборт у випадку загрози її здоров'ю після пологів. Як і у вище наведеному рішенні проти Польщі, суд врахував і те, що Ірландія порушила положення статті 8 Конвенції, оскільки не змогла надати відповідні ефективні механізми вчинення переривання вагітності навіть у випадку, коли пологи можуть призвести до шкоди здоров'ю матері або навіть її смерті¹¹⁵.

Якщо практика ЄСПЛ стосовно аналізу та застосування статті 2 та статті 8 Конвенції є, на наш погляд, досить чіткою, то питання чи виникає у ембріона право на життя. Якщо так, то з якого моменту – із зачаття чи прояву певної життєдіяльності? ЄСПЛ у рішенні Vo. проти Франції зазначив, що уряди не зобов'язані кваліфікувати позбавлення життя ненародженої дитини як вбивство. Зрозуміло також і те, що суд стоїть також на балансі між життям ненародженої дитини та приватним і сімейним життям жінки, що також, безумовно, є важливим фактором та відіграє досить вирішальну роль. ЄСПЛ також зазначає і про те, що уряди повинні розробляти законодавчо визначені механізми здійснення абортів у випадку вагітності, до якої

¹¹⁵ A., B. and C. v Ireland (2010), - URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-102332> (дата звернення 18.03.2023)

призвело сексуальне насильство та можливості здійснити аборт у випадку, коли вагітній жінці пологи чи продовження такої вагітності буде загрожувати її здоров'ю та життю.

Питання чи має ненароджена дитина право на життя, є дуже обговорюваною та контроверсійною темою з різними поглядами та точками зору. Проаналізувавши рішення ЄСПЛ можна дійти до висновку, що європейське співтовариство також не є одностайним у тому, як потрібно чи взагалі важливо надавати ембріону певний рівень правосуб'єктності. Якщо все ж потрібно, то тоді не зовсім зрозумілий період та момент, коли плід може бути наділений певними правами. З юридичної точки зору, відповідь може відрізнятися в залежності від законів та регуляцій країни. До прикладу, у історичному рішенні Верховного Суду США Роу проти Вейда було легалізовано аборти та визнано право на приватність у здійсненні репродуктивних виборів, включаючи вирішення питання щодо припинення вагітності¹¹⁶. Як зазначалось у попередньому підрозділі, це рішення в США було скасовано, чим аборти знову були заборонені у деяких штатах, що знову викликало хвилю обурення у прихильників легалізації абортів.

Знову ж таки, з моральної та етичної точки зору суспільство має безліч переконань та думок, що супроводжуються релігійними, традиційними, консервативними чи ліберальними характерами їх тверджень. Поки одна частина суспільства (яка, на наш погляд, з огляду на кількість населення, яке живе за межею бідності та має сильний вплив релігії, а отже превалює) все ж ставляться до легалізації абортів із певним скепсисом, з іншої сторони, існує частина суспільства, яка ставить на перше місце приватність життя жінки та недоторканність її тіла, та можливість самостійно, без законодавчих обмежень уряду, вирішувати, що із власним тілом робити, тому прагнуть до досягнення правового консенсусу щодо дозволу на здійснення штучного переривання вагітності.

¹¹⁶ Roe vs Wade (1973), - URL: <https://casetext.com/case/roe-v-wade-2> (дата звернення - 18.03.2023)

Дійсно, з огляду на те, що у більшій частині світу аборти досить часто або взагалі не здійснюються через певні причини (заборона зі сторони уряду, осуд з боку інших осіб чи гріховність такого діяння з точки зору релігії тощо) або проводяться у місцях, які для цього зовсім не призначені та у спеціалістів без відповідної медичної кваліфікації. Тому, як і зазначалося у вищенаведеному дослідженні ВООЗ, у світі щорічно страждають мільйони жінок через неможливість проведення безпечного абортів навіть у тих випадках, коли вагітність була спричинена сексуальним насильством або тоді, коли пологи можуть загрожувати життю та здоров'ю жінки.

Справді, питання штучного переривання вагітності є, на наш погляд, найскладнішим у розрізі нашого дослідження, оскільки це явище не є зовсім однобоким, оскільки з однієї сторони знаходиться право на життя ненародженої дитини, з іншої – те ж саме право на життя та здоров'я жінки і, додатково, право на її приватність та сімейне життя. На нашу думку, повинен існувати чіткий баланс, у можливості здійснити без додаткових обмежень безпечний аборт у випадку, коли жінці продовження вагітності та/або пологи буде загрожувати її життю та здоров'ю, або коли жінка точно не бажала народжувати дитину (себто, вагітність через сексуальне насильство). На наш погляд, це значно допоможе жінкам з вище наведених причин хоча би частково нівелювати можливість порушення їх стану здоров'я, у тому числі репродуктивного та психологічного. Питання здійснення абортів у будь-яких інших випадків, на жаль, досі вважається нерозкритим та невирішеним, оскільки ні науковці, ні суди та суспільство не можуть дійти згоди, у який же момент можна визнавати правосуб'єктність бодай на якомусь базовому рівні розвитку плоду жінки – моменту зачаття чи прояву життєдіяльності тощо і чи потрібно ембріон взагалі наділяти будь-якими правами, тим паче якщо наділення такими правами буде загрожувати іншим свободам, які належать вагітній жінці.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження, можна впевнено стверджувати, що питання права людини на життя, хоч і дуже сильно еволюціонували за останні кілька століть, проте не є повністю розкритим з точки зору юриспруденції у всіх його можливих аспектах. Дійсно, враховуючи, що у багатьох країнах світу і досі використовується смертна кара як спосіб покарання, а у більшості державах аборти заборонені взагалі на будь-якому рівні за різних обставинах можна також зрозуміти, що питання законодавчого розвитку цього питання все одно має вдосконалюватися.

Мною було прослідковано законодавчі зміни та розвиток судової практики різних країн, у першу чергу США, країн-учасниць Ради Європи, Китаю, країн Близького Сходу стосовно різних поглядів та механізмів дотримання та забезпечення права людини на життя. На наш погляд, країни-учасниці Ради Європи найкраще виконують власні зобов'язання із захисту права людини на життя, скасувавши смертну кару як покарання, прискіпливо проводять кримінальні провадження, що стосуються питань екстрадиції у країни, де особі може загрожувати страта; значно просунувшись у питанні евтаназії, де, у той же час, Нідерланди та Бельгія ще й імплементують норми щодо добровільного припинення життя дитини, що супроводжуються ще більшими дилемами та питаннями; та, останнє, хоч і не повністю та не у повній мірі, рухаються вперед щодо досягнення консенсусу щодо проведення безумовного та повністю легального штучного переривання вагітності. Хоча, знову ж таки, наш погляд це питання є найскладнішим із всіх вищенаведених, принаймні зі сторони знаходження спільних точок дотику між різними групами суспільства.

На нашу думку, з різних причин, проте США є контроверсійною державною з вищенаведених питань: хоч у певних штатах смертна кара досі застосовується як покарання, існує величезний рух активістів, які борються про заміну такого покарання на менш суворі; рух проти абортів та за штучне припинення вагітності є одними з найбільш масових в історії США, знову ж таки, з огляду на ці законодавчі та судові протиріччя,

коли уряд та суд, зі зміною влади, суддівського складу чи тиску з боку суспільства, змінює або законодавство або судову практику, що викликає обурення однієї частини суспільства та навпаки; а питання евтаназії – широко лобіюється ліберальними частинами суспільства та гальмується консервативними. Проте, тим не менше, ідея штучного припинення життєдіяльності людини доволі швидко розповсюджується Північною Америкою.

У Китаї та країнах Близького Сходу ситуація набагато складніша, питання права людини на життя взагалі не стоїть на чільних місцях у законодавстві. У Китаї основою є це комуністична партія та колективне суспільство, на Близькому Сході (мабуть, за виключенням Ізраїлю) – це релігія. Питання абортів, евтаназії не таке поширене, оскільки прояви ліберального дискурсу взагалі як такі відсутні, а жінки взагалі позбавлені багатьох прав, тим паче такого типу як можливість здійснення штучного переривання вагітності. Смертна кара застосовується найчастіше у Китаї, доволі часто через політичні причини та без проведення повного та справедливого досудового та судового слідства. На Близькому Сході взагалі можна втратити власне життя через непокору релігії та владі, яка також нерозривно пов'язана з ісламом.

Мною, зокрема, були проаналізовані механізми вчинення евтаназії з точки зору законодавчої та судової практики різних країн, які досить довгий час таку практику уже застосовують. Знову ж таки, слід розуміти, що суспільство і досі не може одностайно зійтися у цьому питанні, проте багато країн Європи та США, Канада, Австралія відносно сильно вдосконалили своє законодавство.

Звісно, стосовно цих питань, неможливо було оминати практику ЄСПЛ, яка, разом із розвитком суспільної думки, також стрімко еволюціонувала, заборонивши країнам-учасникам Ради Європи страчувати злочинців та здійснювати їх екстрадицію у країни, де їм може загрожувати смертна кара. З точки зору проведення евтаназії – також відбувся певний стрибок, оскільки статтю 2 Конвенції почали розглядати не завжди однобоко. Людині надається право на добровільне припинення її життя, як вираз одного

із способів розпорядження власним життям. Проте, за висновками ЄСПЛ, на уряди покладаються зобов'язання щодо розробки чітких та ефективних механізмів у царинах кримінального, цивільного та медичного права, що дозволяло б без додаткових обмежень та маніпуляцій за запитом пацієнта провести таку процедуру. Питання абортів у ЄСПЛ також сильно вплинуло на судову практику, хоч і питання правосуб'єктності плоду досі не вирішено до кінця, право жінки на проведення штучного переривання вагітності беззаперечно пов'язується не лише із статтею 2, але й статтею 8 Конвенції, що, безумовно, дає підґрунтя для формування балансу між правом плоду на життя та приватним та сімейним життям жінки.

Загалом, враховуючи прагнення України до повної європейської інтеграції та вступу в ЄС, наш уряд повинен розглядати ці питання доволі пильно та прослідковувати тенденції розвитку законодавства та судової практики кожної із країн європейського співтовариства, щоб запозичити собі найкращі приклади та імплементувати їх у власне законодавство, задля повного та безумовного виконання вимог Конвенції щодо права людини на її життя.

8. Credo Компендіум «Чому треба шанувати людське життя? URL: <https://credo.pro/2014/04/132503>» (дата звернення 05.02.2023)
9. Радіо Свобода: «У США серед найбільших порушників релігійної свободи назвали Китай і Росію», 2019 – URL: [У США серед найбільших порушників релігійної свободи назвали Китай і Росію \(radiosvoboda.org\)](https://radiosvoboda.org) (дата звернення 05.02.2023)
10. Vatican News: «Fratelli tutti»: чергова соціальна енцикліка Папи Франциска» - URL: <https://www.vaticannews.va/uk/pope/news/2020-10/oglyad-fratelli-tutti.html> (дата звернення - 05.02.2023)
11. Протокол N 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802#Text. (дата звернення – 18.02.2023).
12. Протокол N 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180#Text (дата звернення – 18.02.2023).
13. Справа Сорінга: Liga Zakon - URL (<https://ips.ligazakon.net/document/SO2491>) – (дата звернення 18.02.2023)
14. Статут Ради Європи, Верховна Рада України – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text (дата звернення 18.02.2023)
15. Український медичний ліцей: «Клятва Гіппократа». URL: <https://uml.ua/pro-licej/symbolika/kliatva-hippokrata/>, - (дата звернення – 25.03.2023)
16. Лойер: «Дозвольте мені передчасно померти, будь ласка» - URL: <https://loyer.com.ua/uk/dozvolte-meni-peredchasno-pomerty-bud-laska/> (дата звернення – 25.03.2023)
17. Польща без абортів: які наслідки матиме скандальне рішення Конституційного суду: Європейська правда – URL: <https://www.euointegration.com.ua/articles/2020/10/23/7115656/> - (дата звернення 04.03.2023)

18. Суспільне медіа: Заборона на аборти у США: що відомо і які можуть бути наслідки
URL: <https://suspihne.media/255295-zaborona-na-aborti-u-ssa-so-vidomo-i-aki-mozut-buti-naslidki/> (дата звернення – 04.03.2023)
19. Верховна Рада України, Конституція України, 1996 – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення – 05.03.2023)
20. Верховна Рада України, Закон України «Про охорону дитинства» - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення 05.03.2023)
21. Deutsche Welle: Аборти у країнах ЄС: від лібералізації до безлічі бар'єрів –
URL:<https://www.dw.com/uk/aborty-u-krainakh-ies-povilnyi-prohres-i-bezlich-barieriv-a-61928183/a-61928183> (дата звернення - 05.03.2023)
22. Вікна ТВ: «Життя або смерть: що таке смертна кара, де вона досі діє, а хто відмовився від середньовічних канонів» - URL: <https://vikna.tv/video/shho-take-smertna-kara-ta-yaki-krayiny-dosi-yiyi-zastosovuyut/> (дата звернення – 06.05.2023)
23. Радіо Свобода: «Пекло для жінок»: що означає рішення щодо заборони абортів у Польщі – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zaborona-abortiv-u-polshchi/30915283.html> (дата звернення 04.03.2023)

Англійською та іншими мовами:

1. Case of Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania [GC] (2014). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-9574> (дата звернення – 04.02.2023)
2. Positive and negative obligations of the State, UNODC - URL: <https://www.unodc.org/e4j/zh/tip-and-som/module-2/key-issues/positive-and-negative-obligations-of-the-state.html> (дата звернення - 04.02.2023)

3. Annual ECHR report. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2020_ENG.pdf (дата звернення 04.02.2023)
4. Case OF CALVELLI AND CIGLIO v. ITALY (2002), URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-60329> (дата звернення 04.02.2023)
5. CASE OF ÖNER YILDIZ v. TURKEY (2004), URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-67614> (дата звернення 04.02.2023)
6. Irena RAJKOWSKA against Poland (2007), URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-83946> (дата звернення 04.02.2023)
7. Case of Albekov and Others v. Russia (2008), URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-88770> (дата звернення 04.02.2023)
8. The Death Penalty: Questions and Answers | American Civil Liberties Union (aclu.org) – URL: <https://www.aclu.org/other/death-penalty-questions-and-answers> (дата звернення - 04.02.2023)
9. Death Penalty Information Center – Deterrence – URL: [Deterrence | Death Penalty Information Center](https://www.deathpenaltyinfo.org/deterrence) (дата звернення 04.02.2023)
10. An Economic Analysis of the Death Penalty – URL: <https://digitalcommons.iwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=uauje> (дата звернення – 04.02.2023)
11. DEATH PENALTY INFORMATION CENTER “Facts about the Death Penalty” – URL: FactSheet (deathpenaltyinfo.org) (дата звернення – 04.02.2023)
12. Death Penalty Information Center “Time on Death Row” – URL: [Time on Death Row | Death Penalty Information Center](https://www.deathpenaltyinfo.org/time-on-death-row) (дата звернення – 04.02.2023)

13. Death Penalty Information Center “Arizona DoC Paid \$1.5 Million for Execution Drugs While Facing a Budget Crisis” – URL: [Arizona DoC Paid \\$1.5 Million for Execution Drugs While Facing a Budget Crisis | Death Penalty Information Center](#) (дата звернення – 04.02.2023)
14. Amnesty International US “DEATH PENALTY COST” – URL: [Death Penalty Cost – Amnesty International USA \(amnestyusa.org\)](#) (дата звернення – 04.02.2023)
15. The Barents Observer “Dmitry Medvedev vows to reintroduce death penalty”– URL: [Dmitry Medvedev vows to reintroduce death penalty | The Independent Barents Observer \(thebarentsobserver.com\)](#) (дата звернення – 04.02.2023)
16. Should the Death Penalty Be Legal? - Death Penalty - ProCon.org. URL: <https://deathpenalty.procon.org/> (дата звернення 04.02.2023)
17. Death Penalty Information Center «Executed But Possibly Innocent» - URL: [Executed But Possibly Innocent | Death Penalty Information Center](#) (дата звернення – 04.02.2023)
18. Samuel Gross: “Rate of false conviction of criminal defendants who are sentenced to death” – URL: <https://www.pnas.org/doi/full/10.1073/pnas.1306417111> (дата звернення - 04.02.2023)
19. Death Penalty Information Center «DPIC Special Report: The Innocence Epidemic» - URL: <https://deathpenaltyinfo.org/facts-and-research/dpic-reports/dpic-special-reports/dpic-special-report-the-innocence-epidemic> (дата звернення - 04.02.2023)
20. James Lieban, Jeff Fagan and Valerie West, Death Penalty Information Center, “Technical Errors Can Kill” – URL: <https://deathpenaltyinfo.org/stories/technical-errors-can-kill> (дата звернення - 04.02.2023)
21. Basic Law for the Federal Republic of Germany – URL: [Basic Law for the Federal Republic of Germany \(gesetze-im-internet.de\)](#) (дата звернення – 05.02.2023)
22. The Spanish Constitution – URL: [Catálogo de Publicaciones de la Administración General del Estado](#) (дата звернення – 05.02.2023)

23. Constitution of the People's Republic of China, URL: [Constitution of the People's Republic of China](#) (дата звернення – 05.02.2023)
24. The Status Quo of China’s Death Penalty and the Civil Society Abolitionist Movement – URL: [China Death Penalty 2022 - WCADP \(worldcoalition.org\)](#) (дата звернення 05.02.2023)
25. Death Penalty Information Center “Executions Around the World” – URL: [Executions Around the World | Death Penalty Information Center](#) (дата звернення 05.02.2023)
26. The Constitution of the United States: A Transcription – URL: [The Constitution of the United States: A Transcription | National Archives](#) (дата звернення 05.02.2023)
27. H. Bedau: “The Death Penalty in America: Current Controversies,”, edi-tor, Oxford University Press, 1997.
28. D. Baker: “A Descriptive Profile and Socio-Historical Analysis of Female Executions in the United States: 1632 – 1997”; 10(3) Women and Criminal Justice 57 (1999)
29. PewResearchCenter: “The Global Religious Landscape” – URL: [The Global Religious Landscape | Pew Research Center](#) (дата звернення 05.02.2023)
30. University of Washington: “The shadow of the death penalty in Israel: Why is a legal punishment never used?” – URL: [The shadow of the death penalty in Israel: Why is a legal punishment never used? - UW Stroum Center for Jewish Studies \(washington.edu\)](#) (дата звернення – 05.02.2023)
31. Death Penalty Information Center “Saudi Arabian Mass Execution of 81 People Draws Condemnation from U.N. High Commissioner, Rights Activists” – URL: [Saudi Arabian Mass Execution of 81 People Draws Condemnation from U.N. High Commissioner, Rights Activists | Death Penalty Information Center](#) (дата звернення 05.02.2023)
32. Human Rights Watch: “Iran: Death Sentences Against Protesters”- URL: [Iran: Death Sentences Against Protesters | Human Rights Watch \(hrw.org\)](#) (дата звернення 05.02.2023)

33. Groot, J. J. M. de. The religious system of China. — New York : The Macmillan company, 1910. — 252 p.
34. Eugen Weidmann vu par une psychiatre. URL: <https://eugenweidmannvuparunepsychiatre.com/> (дата звернення – 12.02.2023).
35. Case of Al-Saadon and Mufdhi v. The UK. (2010) URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97575>. (дата звернення – 18.02.2023).
36. Case Ocalan v. Turkey (2005). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69022> (дата звернення – 18.02.2023).
37. Case Of Al Nashiri v. Poland (2014). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-146044> (дата звернення 18.02.2023).
38. Case Of F.G. v. Sweden (2016). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-161829> (дата звернення 18.02.2023).
39. Case «Bader and Kanbor v. Sweden (2005) URL: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,437dd21dd.html>. (дата звернення 18.02.2023).
40. Julian Assange appeals to European court over U.S. extradition, Reuters URL: <https://www.reuters.com/world/julian-assange-appeals-european-court-over-us-extradition-2022-12-02/> (дата звернення 18.02.2023)
41. Stolberg, Michael (2007). "Active Euthanasia in Pre-Modern Society, 1500–1800: Learned Debates and Popular Practices". *Social History of Medicine*. 20 (2): 206–07.
42. Gesundheit, Benjamin; Steinberg, Avraham; Glick, Shimon; Or, Reuven; Jotkovitz, Alan (2006). "Euthanasia: An Overview and the Jewish Perspective". *Cancer Investigation*. 24 (6): 621–9

43. Boylan, Michael (2006). Hippocrates. Internet Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://web.archive.org/web/20061005190219/http://www.iep.utm.edu/h/hippocra.htm> (дата звернення 18.02.2023)
44. Francis Bacon: The Major Works by Francis Bacon, edited by Brian Vickers, p. 630.
45. "Euthanasia". Oxford Dictionaries. Oxford University Press. April 2010. Archived from the original on 21 August 2011. (дата звернення – 25.03.2023)
46. Kohl, Marvin; Kurtz, Paul (1975). "A Plea for Beneficent Euthanasia". In Kohl, Marvin (ed.). Beneficent Euthanasia. Buffalo, New York: Prometheus Books. p. 94., quoted in Beauchamp & Davidson (1979), p 295.
47. Beauchamp, Tom L.; Davidson, Arnold I. (1979). "The Definition of Euthanasia". Journal of Medicine (URL: <https://academic.oup.com/jmp/article-abstract/4/3/294/899452>) – дата звернення 06.03.2023.
48. Draper, Heather (1998). "Euthanasia". In Chadwick, Ruth (ed.). Encyclopedia of Applied Ethics. Vol. 2. Academic Press. p. 176.
49. Beauchamp, Tom L.; Davidson, Arnold I. (1979). "The Definition of Euthanasia". Journal of Medicine and Philosophy. 4 (3): 303.
50. Nick Kemp (7 September 2002). Merciful Release. Manchester University Press. ISBN 978-0-7190-6124-0. OL 10531689M
51. Pappas, Demetra (1996). "Recent historical perspectives regarding medical euthanasia and physician assisted suicide". British Medical Bulletin. 52 (2): 386–87.
52. Appel, Jacob (2004). "A Duty to Kill? A Duty to Die? Rethinking the Euthanasia Controversy of 1906" – URL: <https://www.jstor.org/stable/44448062> (дата звернення - 06.03.2023)

53. Gurney, Edward (1972). "Is There a Right to Die – A Study of the Law of Euthanasia" URL: <https://repository.library.georgetown.edu/handle/10822/764224?show=full> (дата звернення – 06.03.2023)
54. Harris, NM. (October 2001). – URL: <https://militaryhealth.bmj.com/content/147/3/367> (дата звернення 05.02.2023)
55. Government of the Netherlands “Is Euthanasia allowed?”, URL: <https://www.government.nl/topics/euthanasia/is-euthanasia-allowed> (дата звернення - 19.02.2023)
56. Euthanasia and assisted suicide in western countries: a systematic review, URL: <https://www.scielo.br/j/bioet/a/DhvhJgpN9ykykc9L8cpFtxN/?lang=en> (дата звернення 26.02.2023)
57. Government of the Netherlands “Euthanasia, assisted suicide and non-resuscitation on request” <https://www.government.nl/topics/euthanasia/euthanasia-assisted-suicide-and-non-resuscitation-on-request> (дата звернення - 19.02.2023)
58. Munson, Ronald, ed. (2014). Intervention and reflection : basic issues in bioethics in bioethics (Concise ed.). Boston, MA: Wadsworth/Cengage Learning. pp. 524–527.
59. PubMed.gov: “Minors and euthanasia: a systematic review of argument-based ethics literature” – URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28573404/> (дата звернення 19.02.2023)
60. Brouwer, Marije; Kaczor, Christopher; Battin, Margaret P.; Maeckelberghe, Els; Lantos, John D.; Verhagen, Eduard (9 January 2018). "Should Pediatric Euthanasia be Legalized?". *Pediatrics*. 141 (2)
61. Templeton, Sarah-Kate."Doctors: let us kill disabled babies", Sunday Times, 2006-11-05 – URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/doctors-let-us-kill-disabled-babies-frghsq88919> (дата звернення 19.02.2023)

62. "Church supports baby euthanasia - Times Online". The Times. London. November 12, 2006
63. Case of Pretty v. The UK (2002). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-60448> (дата звернення 26.02.2023).
64. Case Of Lambert and Others v. France (2015). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-155352> (дата звернення 26.02.2023).
65. Case Of Lambert and Others v. France (2015). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-155352> (дата звернення 26.02.2023).
66. Case Of Charles Gard and Others v. UK (2017). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-175359> (дата звернення 26.02.2023)
67. Joyce TJ, Henshaw SK, Dennis A, Finer LB, Blanchard K (April 2009). "The Impact of State Mandatory Counseling and Waiting Period Laws on Abortion: A Literature Review"
68. Restivo SP, ed. (2005). Science, Technology, and Society: An Encyclopedia. Oxford University Press. p. 2.
69. "China to end one-child policy and allow two". BBC News. 29 October 2015 – URL: <https://www.bbc.com/news/world-asia-34665539> (дата звернення 05.03.2023)
70. The World's abortion laws - URL: <https://reproductiverights.org/maps/worlds-abortion-laws/> (дата звернення – 05.03.2023)
71. World Health Organizations – “Abortion” URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/abortion> (дата звернення - 05.03.2023)
72. CASE OF VO v. FRANCE, 2004, - URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-61887> (дата звернення – 18.03.2023)
73. Case Evans v United Kingdom, 2007, – URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-80046> (дата звернення – 18.03.2023)

74. Tysiach v Poland, 2007, - URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79812> (дата звернення 18.03.2023)

75. Case P. and S. v Poland, 2012, - URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-114098> (дата звернення – 18.03.2023)

76. A., B. and C. v Ireland (2010), - URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-102332> (дата звернення 18.03.2023)

77. Roe vs Wade (1973), - URL: <https://casetext.com/case/roe-v-wade-2> (дата звернення - 18.03.2023)

78. Cornell Law School: “Furman v Georgia (1972)” – URL: [https://www.law.cornell.edu/wex/furman_v_georgia_\(1972\)](https://www.law.cornell.edu/wex/furman_v_georgia_(1972)) (дата звернення – 05.07.2023)

79. U.S. Supreme Court: “Coker v. Georgia (1977)” – URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/433/584/> (дата звернення – 05.07.2023)